

MEDEDEELINGEN
DER
NEDERLANDSCHE AKADEMIE VAN
WETENSCHAPPEN

NIEUWE REEKS, DEEL 4
AFDEELING LETTERKUNDE

Nos. 1—10

UITGAVE VAN DE N.V. NOORD-HOLLANDSCHE
UITGEVERS MAATSCHAPPIJ, AMSTERDAM 1941

MEDEDEELINGEN
DER
NEDERLANDSCHE AKADEMIE VAN
WETENSCHAPPEN

NIEUWE REEKS, DEEL 4
AFDEELING LETTERKUNDE

Nos. 11—20

UITGAVE VAN DE N.V. NOORD-HOLLANDSCHE
UITGEVERS MAATSCHAPPIJ, AMSTERDAM 1941

INHOUD

1. FERD. SASSEN, Het oudste wijsgeerig onderwijs te Leiden	Blz. 1— 45
2. H. BOLKESTEIN, De houding van den Romeinschen Staat tegenover nieuwe en uitheemsche Godsdiensten in den tijd der Republiek	47— 78
3. J. HUIZINGA, Over vormverandering der geschiedenis	79— 97
4. J. LINDEBOOM, Geert Groote's preeksuspensie	99—134
5. J. H. THIEL, Rond het Syracusaansche experiment	135—170
6. C. W. VOLLGRAFF en G. VAN HOORN, Verslag van eene proefgraving op de Hooge Woerd bij de Meern.	171—200
7. C. C. UHLENBECK, Oude Aziatische contacten van het Eskimo	201—227
8. E. KRUISINGA, De bouw van het Engelse woord	229—306
9. W. J. AALDERS, Staat en zonde	307—348
10. GERLACH ROYEN, Ongaaf Nederlands	349—461

INHOUD

11. W. J. M. VAN EYSINGA, Het oudste bekende geschrift van de Groot over Volkenrecht . Blz. 463—474
12. B. A. VAN GRONINGEN, ΒΑΣΙΛΕΥΣ . . . 475—566
13. B. TER HAAR Bzn., De betekenis van de tegenstelling Participerend-kritisch denken en de rechtspraak naar Adatrecht . . . . 567—590
14. H. PERNOT, La Déformation des Evangiles 591—642
15. J. PH. VOGEL, De eerste 'Grammatica' van het Hindoestansch . . . . . 643—674
16. A. G. ROOS, De verleening van Tribunicische bevoegdheden aan Caesar en Augustus 675—695
17. G. G. KLOEKE, De beleefde Friese aanspraak met *jon*, een hoofdstuk uit de geschiedenis der betrekkingen tussen Fries, Gronings, Hollands en Nederlands . . . . . 697—759
18. GERARD BROM, Le Romantisme de Tolstoï 761—832
19. G. VAN DER LEEUW, Gallicinium . . . . 833—852
20. FERD. SASSEN, Henricus Renerius . . . . 853—902

HET OUDSTE WIJSGEERIG ONDERWIJS TE LEIDEN

(1575—1619)

DOOR FERD. SASSEN.

In de geschiedenis van het Nederlandsch wijsgeerig leven neemt het wijsgeerig onderwijs een belangrijke plaats in, en wel in het bijzonder dat aan de Universiteiten. Maar terwijl over het universitaire onderwijs in verschillende andere vakken reeds belangrijke historische overzichten verschenen zijn, is over dat in de wijsbegeerte nog vrijwel niets van beteekenis gepubliceerd.

Het eerst moest „'s lands oudste en eerste" voor een behandeling in aanmerking komen. Hier is voor wat betreft de uitwendige geschiedenis van het wijsgeerig onderwijs de taak van den historicus ten zeerste verlicht door de *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit* van P. C. Molhuysen ¹⁾. Ik heb daarvan voor het volgende doorlopend een dankbaar gebruik gemaakt.

De plaats, die door de wijsbegeerte aan de nieuw-opgerichte Hoogeschool te Leiden werd ingenomen, kan niet anders dan zeer bescheiden worden genoemd. In het eerste ontwerp voor de organisatie van het onderwijs, dd. 6 Jan. 1575, van de hand van den Curator Gerrit van Hooegeven ²⁾, wordt van filosofie in het geheel niet gesproken. Het octrooi, dat op naam van Koning Philips II op 6 Jan. 1575 werd uitgegeven, vermeldt echter de

---

¹⁾ P. C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit*, 's-Gravenhage, 1913, vlg. Voor deze studie zijn alleen gebruikt de twee eerste deelen, R.G.P., 20, 29, hier verder aan te duiden als M. I en M. II.

²⁾ M. I, 6*—7*.

philosophie „ende alle andere vrije consten” onder de vakken, die „in de zelfde schole ende universiteyt vryelick ende openbaerlick” zullen worden „gelesen ende geleert”³⁾. Reeds in de concept-statuten, van begin Mei 1575, aan wier opstelling de jurist Cornelis de Groot als „professoir der philosophie” had medegewerkt⁴⁾, werd een poging gedaan om den inhoud van dit leervak nader te omschrijven.

In de *schola puerilis*, die naast het *professorum collegium* een onderdeel van de *academia* zal uitmaken (art. 1), zullen de jeugdige leerlingen behalve met de Grieksche en Latijnsche taal ook met de regels van de logica en de rhetorica kennis moeten maken en de toepassingen van die regels bij prozaschrijvers en dichters moeten leeren onderscheiden, om daardoor hun eigen stijl te kunnen vormen (art. 2). Reeds uit dit voorschrift spreekt de geest van een schoolwezen, dat onder de critiek van het Humanisme met de dialectische methoden van het Middeleeuwsche onderwijs had gebroken, al bleef de indeeling van het leerplan in groote lijnen onveranderd. De tijd der bespiegelende logica is voorbij; de logica wordt thans in den geest van Rudolph Agricola en Petrus Ramus nauw verbonden met de rhetorica; de studie van de denkgeregels is geheel ingesteld op de practische toepassing in woord en geschrift, waarbij de klassieke schrijvers de voorbeelden moeten leveren.

In het *professorum collegium* zal logica en physica worden gedoceerd. De titularis voor de physica zal ook met het onderwijs in de politica en de economica worden belast.

De definitieve Statuten van 2 Juni 1575⁵⁾ rekenen de *schola puerilis* niet meer tot de Universiteit, maar nemen in art. 7 de bepaling over, dat er één professor voor de physica en één voor de logica zal zijn. Naar het voorbeeld der Middeleeuwsche Universiteiten wordt stilzwijgend aangenomen, dat de studie in

---

³⁾ M. I, 8*.

⁴⁾ M. I, 19*.

⁵⁾ M. I, 25*.

de wijsgeerige afdeling, de *facultas artium*, op die in de andere faculteiten, de *facultates superiores* (theologie, rechten, medicijnen) voorbereidt; voorschriften worden echter daaromtrent niet gegeven. De graden, die zullen worden verleend, zijn die van *magister* in de faculteit der *artes* en van *doctor* in de andere faculteiten (art. 18). Dit onderscheid was sinds de 15de eeuw aan de Engelsche en Duitse Universiteiten algemeen aangevaard⁶⁾. Het diende waarschijnlijk om het propaedeutisch karakter van het onderwijs in de *artes*, waartoe de wijsbegeerte werd gerekend, nadrukkelijk te accentueeren. De promotie in de *artes* geschiedde ook met minder plechtigheid dan die in de „hogere” faculteiten⁷⁾.

Op de begroting, die denzelfden datum draagt als de Statuten, 2 Juni 1575, was intusschen reeds in een uitbreiding van de wijsgeerige leervakken voorzien. Hier werden gelden uitgetrokken voor de bezoldiging van twee professoren in de filosofie, die dan de *logica*, de *physica* en de *ethica* zouden te doceeren hebben⁸⁾.

De indeeling van de wijsbegeerte in de drie genoemde vakken, welke op Aristoteles' *Topica* (105, b, 19—25) teruggaat, was in de late Middeleeuwen algemeen in zwang. De *logica* is een practische redeneerkunst geworden; de *physica* is uitgegroeid tot een volledige natuurleer. Het Humanisme had in alle landen van Europa aan deze twee onderdeelen van de wijsbegeerte de meeste aandacht geschonken. Over het goed recht van de natuurlijke *ethica* in het Christelijk onderwijs zou in Hervormde kringen nog lang worden gestreden. De *metaphysica* is van het leerplan verdwenen. Reeds in de Scholastiek der 15de eeuw had zich onder invloed van het Nominalisme een streven voorgedaan om al wat met de diepere vragen van wereld- en levens-

---

⁶⁾ P. C. Molhuysen, *Over de graden, die oudtijds aan de Leidsche Universiteit werden verleend*, in: *Leidsch Jaarboekje*, XIII (1916), 9.

⁷⁾ *T.z.p.*, 16.

⁸⁾ M. I., 39*.

beschouwing verband hield uit de wijsbegeerte te weren. Het positieve antwoord op de vragen naar zijn, oorsprong en bestemming van de wereld en den mensch zal men hebben te verwachten van het geloof. Aan een harmonie van door openbaring verkregen en door redelijk denken verworven kennis behoeft niet te worden gedacht: geloof en weten liggen op geheel verschillend terrein; vóór alles moet worden gewaakt, dat zij elkaars grenzen niet overschrijden. De theologie zal zich van metaphysische bespiegelingen hebben te onthouden en zich als zuiver-practische wetenschap moeten gedragen.

Deze anti-metaphysische stemming van de Laat-Scholastiek was door het Humanisme nog versterkt en scheen geheel te passen bij de dogmatische opvattingen van het Hervormde Christendom. De filosofie kon nog slechts dienen als hulpmiddel tot wetenschappelijke vorming of als voorbereiding op de studie der theologie. Voor een eigen wijsgeerige problematiek was geen plaats meer. In de logica en de physica werden nog enkele metaphysische begrippen verwerkt, maar aan een zelfstandig bestaan als wijsgeerige wetenschap kwam de metaphysica niet meer toe.

Omtrent den inhoud van de drie wijsgeerige leervakken geeft de „hypotyposis” van Guill. Feugueraeus⁹⁾, een der opstellers van de concept-statuten van Mei 1575, ons nadere opheldering¹⁰⁾. De bedoeling is, dat de leerlingen der *artes*, na gedurende drie jaar in het *triviale gymnasium* in de Latijnsche en de Grieksche taal te zijn geschoold, gedurende vier jaar aan de Universiteit

---

⁹⁾ Guilielmus Feugueraeus of Feugueray, geb. te Rouaan, was van 1575 tot 1579 hoogleeraar in de theologie te Leiden; hij keerde daarna naar Frankrijk terug, was daar als predikant werkzaam en overleed in zijn geboortestad in 1613. J. Meursius, *Athenae Batavae, sive de Urbe Leidensi et Academia, virisque claris qui utramque ingenio suo atque scriptis illustrarunt*, Lugd. Bat., 1625, 250—251; *N. Ned. Biogr. Wdb.* III, 398—402.

¹⁰⁾ M. I. 39*—43*.

achtereenvolgens in de rhetorica, dialectica, mathematica, physica en ethica zullen worden onderwezen.

Tot zoover is de opzet van het leerplan dus dezelfde gebleven als in de Middeleeuwsche scholen. De physica omvat de vakken van het oude *quadrivium*, met uitzondering van de musica, die door de ethica is vervangen. Na het doorloopen van dit eerste septennium (de zeven-jaren-perioden van de Aristotelische paedagogiek worden onveranderd overgenomen) zal de leerling „non nomine, sed re vera” als *magister artium* worden afgeleverd; het verkrijgen van den titel wordt niet verplichtend gesteld. De studie van de philosophie draagt dus een uitgesproken propaedeutisch karakter, maar de geest van het onderwijs is sinds den bloeitijd der Middeleeuwen veranderd.

In de dialectica zal men zich volgens Feugueraeus niet mogen tevreden stellen met het aanleeren der scholastieke denkgeregels, maar zal men zich ook in het practisch gebruik van die regels moeten oefenen. Daarom moeten aan de leerlingen ter analyse voorbeelden worden voorgelegd uit de werken van bekende en ernstige schrijvers, die zich niet alleen grammaticaal zuiver hebben uitgedrukt, en hun taal en stijl naar behooren hebben verzorgd, maar ook de kwesties, waarover zij handelen, met de juiste onderscheiding, scherp en voorzichtig hebben beredeneerd. In deze formulering van den Franschman Feugueraeus zijn de grondgedachten van de Ramistische logica¹¹⁾ gemakkelijk te herkennen. Zelfs de naamsverandering van logica in dialectica doet aan Ramus denken. Het Aristotelische Organon wordt niet genoemd. De practijk van de *ars disserendi* moet in den geest van Ramus uit litteratuur en rhetoriek worden getrokken.

Ook het onderwijs in de physica wordt in nauw verband gehouden met de letterkunde. De physica is geen vak van empirie, maar van autoriteit. Bij de theorieën der gezaghebbende physici moet men de uitspraken van dichters en redenaars over

---

¹¹⁾ F. Sassen, *Geschiedenis van de Nieuwere Wijsbegeerte tot Kant*, Nijmegen-Utrecht, 1933, 67.

de natuur ter illustratie doen aansluiten. Het materiaal daarvoor is in ruime mate voorhanden. Geheel de *Georgica* van Virgilius handelen over de natuur, Lucretius is een echte physicus, Seneca's *Quaestiones* hebben onmiddellijk op de natuur betrekking. Ook het „voortreffelijke werk” van Plinius (bedoeld is blijkbaar de *Historia naturalis*) staat vol gegevens voor de physica. Wij hebben dus slechts te kiezen en kunnen zonder moeite plaatsen vinden, die zijn aangewezen om naar den eisch van den tijd met de wijsgeerige beschouwingen over de natuur te worden verbonden. Over het onderwijs in de ethica laat Feugueraeus zich niet verder uit.

Van de feitelijke uitvoering van al deze programma's en leerplannen is intusschen slechts zeer weinig bekend. Dat aan de studie van de wijsbegeerte te Leiden niet veel waarde werd gehecht, zou ook wel hieruit kunnen blijken, dat het bijna een kwart eeuw geduurd heeft, eer iemand het tot den titel van *magister artium* heeft kunnen brengen. De meeste studenten trachtten hun propaedeutische studie zooveel mogelijk te bekorten; met het bijwonen van enkele philosophische college's en disputen kon in de practijk worden volstaan, en zij, die hiervoor werden ingeschreven, waren meereendeels zoo jong (volgens de berekening van Feugueraeus 10—14 jaar), dat met grond kan worden betwijfeld, of dit voor hun vorming eenig nut heeft opgeleverd. Ook van de werkzaamheid van de eerste hoogleeraren in de wijsbegeerte weten wij slechts weinig. Mr. Cornelis de Groot¹²⁾, op 17 Juli 1575 door C. en B. tot professor in de „rechten ende vrije consten ende scientiën der philosophie”

---

¹²⁾ Mr. Cornelis Grotius of de Groot, geb. te Delft 1544/45, oom van Hugo de Groot, was hoogleeraar te Leiden 1575—1583 en 1587—1610 en overleed te Leiden in laatstgenoemd jaar. M. Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, 2 dln., Leiden, 1829—1832, II, 52—53; N. C. Kist, *Bijdragen tot de vroegste geschiedenis en den toekomstigen bloei der Hoogeschool te Leiden*, Leiden, 1850, 19; *N. Ned. Biogr. Wdb.* II, 522.

benoemd¹³⁾, schijnt zich hoofdzakelijk voor de juridische studie geïnteresseerd te hebben, en had zich slechts tot het geven van enkele lessen in de wijsbegeerte bereid verklaard¹⁴⁾. Na in 1583 ontslag te hebben verzocht wegens ziekte, keerde hij vier jaar later als hoogleeraar in de juridische faculteit terug om nog vele jaren een belangrijke rol in de Universiteit te spelen. In de eerste periode van zijn universitaire loopbaan schijnt hij de ethica te hebben gedoceerd, terwijl aan zijn collega in de philosophische faculteit, in 1575 tegelijk met hem benoemd, Mr. Nicolaas van Dam¹⁵⁾, professor in de „vrije consten ende scientiën der philosophie ende namentlyck rhetorices”, het onderwijs in de logica en physica werd opgedragen. Van Dam vroeg echter reeds in 1578 wegens moeilijkheden met het stadsbestuur zijn ontslag¹⁶⁾, hetgeen hem door C. en B. dd. 10 Maart 1579 werd verleend¹⁷⁾. De opvolging schijnt eenige moeilijkheden te hebben opgeleverd. Op 22 December 1578 nemen C. en B. Alexander Ratloo¹⁸⁾, een beschermeling van Graaf Jan van Nassau, tot buitengewoon hoogleeraar in de philosophie aan¹⁹⁾. In de Acta Senatus van 20 Maart 1579 vinden wij hem genoemd met den titel van professor physices²⁰⁾, maar hij heeft de Universiteit weinig eer aangedaan; door zijn veelvuldig reizen werden zijn

13) M. I, 3.

14) Siegenbeek, *t.a.p.*, I, 23.

15) Mr. Nicolaus Dammius of van Dam, hoogleeraar te Leiden 1575—1579, daarna predikant in verschillende plaatsen, emeritus 1616. Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 55—56; *N. Ned. Biogr. Wdb.*, IV, 492.

16) M. I, 8.

17) M. I, 11.

18) Alexander Ratloo, Ratlo of Rattelonijs, geb. te Limburg a/L., studeerde te Heidelberg en Leiden, buitengewoon hoogleeraar te Leiden 1578—1581, professor ethices et physices aan de pas opgerichte Academie te Gent 1582, spoedig daarna met een diplomatieke zending naar Duitschland belast; verder niets meer van hem bekend. *N. Ned. Biogr. Wdb.*, IV, 1116.

19) M. I, 7, 15.

20) M. I, 8.

lessen verwaarloosd ²¹⁾ en reeds in 1581 nam hij ontslag ²²⁾; hij vertrok naar Gent, waar hij later ook met wijsgeerig onderwijs belast is geweest ²³⁾.

Voor een beoordeeling van het onderwijs van de drie thans genoemde hoogleeraren ontbreken ons de gegevens. Wijsgeerige geschriften hebben zij niet nagelaten.

Nadat een uitnoodiging van C. en B. aan Henricus Geldorp, wonende te Meurs, om den zetel van Ratloo te komen bezetten, door dezen was afgeslagen ²⁴⁾, werd op 1 Juli 1582 Mr. Anthonius Trutius Lyranus ²⁵⁾ tot professor in de logica en physica aangesteld ²⁶⁾, welken post hij gerekend werd, reeds op 12 Mei te hebben aanvaard ²⁷⁾. Thans krijgen wij omtrent aard en inhoud van het wijsgeerig onderwijs eenig houvast. Op 23 Juni 1582 richtte nl. een zestal studenten een verzoekschrift tot den Senaat om te willen bevorderen, dat Trutius in plaats van het *Compendium Dialecticae* van Aug. Hunnaeus en van de *Epitome Physices* van Corn. Valerius, die blijkens het request tot dan toe als handboek gebruikt werden, den tekst van Aristoteles als grondslag voor zijn onderwijs zou nemen ²⁸⁾. In de compendiarii hadden adressanten weinig vertrouwen: er zijn er onder hen weinig of geen, „qui non ab Aristotelis mente, adeoque ab ipsa veritate deflexerint”. De Senaat kwam aan het verzoek tegemoet en schreef voor, dat aan Aristoteles moest

---

²¹⁾ G. D. J. Schotel, *Een studenten-oproer in 1594, bijdrage tot de geschiedenis van het Staten-Collegie te Leyden*, Leiden, 1867, 18.

²²⁾ M. I, 22.

²³⁾ Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 58—59.

²⁴⁾ M. I, 27.

²⁵⁾ Van dezen Trutius is vrijwel niets naders bekend. Meursius, *t.a.p.*, 351, noemt hem onder de „professores quorum nomina in historia non habentur”; hij heeft tot zijn dood in 1603 te Leiden gedoopt, zonder wijsgeerige werken na te laten.

²⁶⁾ M. I, 34.

²⁷⁾ Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 66.

²⁸⁾ M. I, 103*.

worden vastgehouden²⁹⁾. In de „allereerste séries” van 1587 vinden wij dan ook uitdrukkelijk vermeld, dat Trutius de logica van Aristoteles zal doceeren.

Het is zeker merkwaardig, te vernemen, dat handboeken van Leuvense hoogleeraren bij het wijsgeerig onderwijs te Leiden werden gebruikt. Augustinus Huens of Hunnaeus (Mechelen 1521—Leuven 1578)³⁰⁾, de auteur van de gewraakte *Dialectica*, was aanvankelijk leeraar aan het college De Burcht te Leuven, later hoogleeraar in de theologie aan de Universiteit. Hij is vooral bekend door zijn philologische critiek op de Vulgata, en door zijn aandeel aan de uitgave van de Antwerpsche Polyglotte van den Bijbel; ook bezorgde hij een uitgave van Thomas van Aquino's *Summa Theologica*, en gaf hij een *Catechismus Catholicus* in het licht, die bij het godsdienstonderwijs veel gebruikt is. Zijn *Dialectica, seu generalia logices praecepta*, het eerst verschenen in 1566, heeft talrijke uitgaven beleefd. De Wulf noemt Hunnaeus: „le premier aristotélicien qui s'ouvrit aux influences humanistes”³¹⁾. Voor het logica-onderwijs in het milieu van Leuven heeft hij dezelfde verdiensten als de Gelderschman Gerard Mathijs³²⁾ voor dat van Keulen: zij zijn de eersten ge-

²⁹⁾ M. I, 31.

³⁰⁾ Over Hunnaeus: Pacquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces*, 18 dln., Louvain, 1763 vlg., XI, 271; C. Prantl, *art. Hunnaeus*, in: *Allg. Deutsche Biographie*, XIII, 415; E. H. J. Reusens, *art. Hunnaeus*, in: *Biographie nationale de Belgique*, IX, 711.

³¹⁾ M. de Wulf, *Histoire de la philosophie en Belgique*, Bruxelles-Paris, 1910, 164.

³²⁾ Gerard Mathisius of Mathijs, geb. „in het Hertogdom Gelder” omstreeks 1523, studeerde en doceerde te Keulen, regens van het Collegium Montanum 1557, rector van de Universiteit 1562—1564, overleden aldaar 1572/74; een der vele Nederlanders, die sinds de 14de eeuw te Keulen werkzaam zijn geweest; gaf het geheele Organon van Aristoteles met verklarende aantekeningen uit en schreef verschillende eigen werken op het gebied der dialectica; zie Pacquot, *t.a.p.*, VIII, 302.

weest, die zonder de grondgedachten van Aristoteles op te geven, de logica hebben gezuiverd van den ballast van distincties en subdistincties, die de laat-scholastieke handboeken zoo vaak had bezwaard, terwijl zij ook 't eerst hun taal hebben aangepast aan de eischen, die het Humanisme daaraan had leeren stellen³³). In de Voorrede van zijn boek geeft Hunnaeus reeds uiting aan zijn voornemen om „pro barbaris et odiosis omnino verbis Latiniore auresque gratiore” in de plaats te stellen, zoodat zijn lezers in één moeite met de allernuttigste kennis van de logica ook die der zuivere Latinitas kunnen opdoen. Met talrijke en goed gekozen aanhalingen uit antieke schrijvers weet hij zijn boek te illustreeren. Doorlopend volgt hij naast Aristoteles' Organon in de interpretatie van Boëthius de *Summulae logicales* van Petrus Hispanus († 1277)³⁴). Daarenboven lijkt hem de „nova ratio argumenti inveniendi en inventi ad firmæ ratiocinationis formulam rite aptandi”, die door Petrus Ramus³⁵) was uitgevonden, „longe accommodatior quam quae vulgo ex Aristotele circumfertur”. Met Ramus verdeelt hij dan ook de logica in een leer *de inventione*, waar de argumenten voor de oplossing van de zich voordoende vragen worden opgespoord, en een leer *de iudicio*, welke aangeeft, hoe deze argumenten tot oplossing van die vragen moeten worden gebruikt. Geheel in den geest van Ramus is het boek van Hunnaeus vooral ingesteld op de practische toepassingen. Het scheen geheel te beantwoorden aan de eischen, die, zooals wij zagen, volgens het leerplan van Feugueraeus aan het onderwijs

---

³³) Pacquot, *t.a.p.*, XI, 278.

³⁴) Ueberweg-Geyer, *Die patristische und scholastische Philosophie*¹¹, Berlin, 1928, 455, 584.

³⁵) Over Petrus Ramus of Pierre de la Ramée (1515—1572): Ueberweg-Frischeisen-Köhler-Moog, *Die Philosophie der Neuzeit bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*¹², Berlin, 1924 (verder aan te halen als: Ueberweg, III), 157; G. Sortais, *La philosophie moderne depuis Bacon jusqu'à Leibniz*, 2 dln., Paris, 1920—1922, I, 12—33; Sassen, *t.a.p.*, 66.

in de logica moesten worden gesteld. De Leidsche Senaat dacht er echter anders over. Vóór alles moest de Aristotelische orthodoxie ongerept worden gehandhaafd.

Hetzelfde verdict trof de *Physica* van Valerius. Cornelius Wauters of Valerius (Oudewater 1522—Leuven 1578)³⁶⁾ doceerde te Leuven aan het Collegium Trilingue, waar hij o.a. Justus Lipsius onder zijn leerlingen telde. Evenals Hunnaeus is hij zoo goed humanist als filosoof. Zijn voornaamste werken liggen op het gebied der grammatica en rhetorica. Ook schreef hij een *Dialectica*, die in 1546 door Karel V voor de scholen verplichtend werd gesteld³⁷⁾. Zijn *Physicae, seu de naturae philosophia institutio*, het eerst verschenen in 1566, is een merkwaardig voorbeeld van de wijze, waarop de Aristotelische natuurleer in het tijdvak van Laat-Scholastiek en Humanisme was aangevuld en omgevormd³⁸⁾. De Leidsche Universiteitsbibliotheek bezit van dit werk een uitgave van 1613, met papier doorschoten en gedeeltelijk verrijkt met aantekeningen in een 17de-eeuwsche hand, blijkbaar in de les opgenomen, waarin dit proces van omvorming in de richting van de nieuwe natuurbeschouwing niet zonder eenige voorzichtigheid wordt voortgezet. De Christelijke leer van de schepping der wereld en van de onsterfelijkheid der menschelijke ziel eischte enkele correcties in de Aristotelische *physica*. Het heeft er allen schijn van, dat Valerius geen kennis heeft genomen van de wijze, waarop reeds zooveel eerder een Thomas van Aquino het naturalisme van den Stagiriet juist op deze punten in theïstischen en transcendenten vorm had geïnterpreteerd. Waarschijnlijk heeft hij hier, evenals zoovele anderen,

---

³⁶⁾ Over Valerius: Pacquot, *t.a.p.*, XII, 145; J. C. Kobus en W. de Rivecourt, *Biographisch Woordenboek van Nederland*, 3 dln., Arnhem-Nijmegen, 1886, III, 127; *N. Ned. Biogr. Wdb.* V, 992.

³⁷⁾ De Wulf, *t.a.p.*, 164.

³⁸⁾ De wiskundige Rud. Snellius (1546—1599), evenals Valerius geboortig van Oudewater, schreef op diens *Physica* een Commentaar; Meursius, *t.a.p.*, 120.

Julius Caesar Scaliger (1484—1558) in diens *Exercitationes exotericæ* gevolgd³⁹⁾. Het was hem des te gemakkelijker, het gezag van Aristoteles in deze kwesties op te offeren, omdat ook hij met de Laat-Scholastiek geneigd was, op metaphysisch gebied het bereik der natuurlijke rede ten bate van het geloof te bekorten. Zijn standpunt in dezen kon door de Gereformeerde orthodoxie ten volle worden gedeeld.

De Aristotelische leer van de eeuwigheid en de bezieling der wereld wordt dan ook door Valerius op grond van zijn Christelijke geloofsovertuiging verworpen. Voor de geocentrie en de onbeweeglijkheid der aarde beroept hij zich op de H. Schrift (Prediker 1 : 4—5: „terra stat, oritur sol”). In de geschreven aantekeningen wordt intusschen opgemerkt, dat dit beroep niet opgaat, omdat de gewijde schrijvers zich dikwijls uitdrukken volgens de populaire opvattingen van hun tijd. Met Aristoteles houdt Valerius echter vast aan de theorie van de eigen plaats en de natuurlijke beweging der lichamen; de impetus-theorie van de 14de-eeuwsche Ockhamisten⁴⁰⁾ is nog niet tot hem doorgedrongen. Evenmin is hij ingegaan op de reeds zeer verspreide critiek op de Aristotelische stof-en-vorm-leer; ook van de atomistische natuurverklaring maakt hij geen melding.

Aan het astronomisch stelsel van Ptolemaeus geeft Valerius met de Middeleeuwsche wetenschap de voorkeur boven dat van Aristoteles. Uitvoerig handelt hij over de 10 sferen, waarvan het „primum mobile” de buitenste en de hemel de achtste is, over de samenstelling van den hemel uit de vier elementen, over polen, meridianen, zon- en maan-eclipsen, koude en warme zonen, bliksem en donder, wolken, regenboog, melkweg, aardbeving, regen, sneeuw, dauw, nevel, bronnen en rivieren, zeeën, branding, fossielen en metalen, en alles wat de Middeleeuwsche

---

³⁹⁾ P. Petersen, *Geschichte der aristotelischen Philosophie im protestantischen Deutschland*, Leipzig, 1921, 162.

⁴⁰⁾ F. Sassen, *Geschiedenis der Patristische en Middeleeuwsche Wijsbegeerte* 2, Nijmegen-Utrecht, 1932, 251.

wetenschap sinds Isidorus van Sevilla en Beda „de rerum natura” had weten bijeen te brengen.

De anthropologie van Valerius is Aristotelisch en dogmatisch van inslag. De ziel treedt op als vorm van het lichaam en geeft aan den mensch als zoodanig zijn volmaaktheid. Zij heeft haar zetel in het hart. De Schrift zegt immers, dat uit het hart de gedachten voortkomen. Ook met betrekking tot wezen, oorsprong en bestemming der menschelijke ziel wil Valerius niet de „incertae philosophorum sententiae” volgen, maar neemt hij met de Christelijke leer als „sola veritatis magistra” aan, dat iedere mensch een onstoffelijke en onsterfelijke ziel bezit, die door God onmiddellijk is geschapen. Dit belet hem intusschen niet, de gebruikelijke scholastieke argumenten voor onstoffelijkheid en onsterfelijkheid der ziel aan te voeren, doch deze hebben voor hem slechts waarde ter bevestiging van de geloofsleer.

Een bijzondere plaats wordt in de anthropologie van Valerius ingenomen door de theorie van de *spiritus animales*, de levensgeesten, die later vooral met den naam van Descartes zouden worden verbonden, maar die reeds aan Thomas van Aquino bekend waren ⁴¹⁾, en in de Laat-Scholastiek ter verklaring van het behoud van de lichaamswarmte en van de beweging der ledematen van het levend wezen algemeen werden aanvaard ⁴²⁾. Deze „*spiritus tenuissimi ac prope incorporei*” spelen bij hem reeds vrijwel dezelfde rol als Descartes hun later zal toekennen, en het is duidelijk, dat de mechanistische opvatting van de verhouding en onderlinge inwerking van ziel en lichaam reeds hier is voorbereid. De *spiritus animales* ontstaan uit het voedsel, waarvan een deel door de natuurlijke warmte van het lichaam wordt omgezet in een heeten adem, die het leven in stand houdt. Alle bewegingen in het lichaam worden door de ziel door middel van de levensgeesten verwekt. Bij de zintuiglijke waarne-

---

⁴¹⁾ Thomas van Aquino, *Summa contra Gentiles*, IV, 23.

⁴²⁾ E. Gilson, *Index scolastico-cartésien*, Paris, 1913, 99—103.

ming bewegen zij zich langs de zenuwen naar het eigen orgaan van iederen zin en brengen de eigenlijke waarneming tot stand; droomen ontstaan door een opeenhooping van levensgeesten in de hersenen.

De verstandelijke kennis onderscheidt Valerius met Aristoteles van de zintuiglijke, doordat de eerste niet het concrete als zoodanig, maar het zijn tot object heeft. Zij is naar oorsprong en inhoud van de zintuiglijke afhankelijk. Wanneer Valerius echter de Aristotelische termen *intellectus agens* en *intellectus possibilis* gebruikt, dan geeft hij daaraan in den geest van het nominalisme een geheel andere beteekenis als de Stagiriet. De *intellectus agens* is het eigenlijke ken- en oordeelsvermogen geworden; wat door hem wordt gekend en begrepen, wordt door den *intellectus possibilis* opgenomen. De werking van den *intellectus agens* wordt vergemakkelijkt door eenige aangeboren begrippen, die Valerius met de Stoa *notiones communes*, *κοινὰ ἐννοια*, noemt, en die hij opvat als begrippen met bepaalden inhoud, welke het verstand spontaan en van nature vormt. De voornaamste ervan zijn: die van goed en kwaad en van waar en valsch. Met zijn leer van de aangeboren begrippen heeft Valerius het Aristotelische grondbeginsel van het verstand als *tabula rasa* principieel verloochend. Ook in deze opvatting, welke in het contemporaine Aristotelisme veelvuldig voorkomt, kunnen wij een voorbereiding zien van de Cartesiaansche theorie der *idées innées* ⁴³).

Na deze uitweiding over de handboeken van Hunnaeus en Valerius kunnen wij weer tot de verdere geschiedenis van het wijsgeerig onderwijs te Leiden terugkeeren.

Het voorschrift van den Senaat om voortaan den tekst van Aristoteles bij het onderwijs te volgen had minder tot strekking,

---

⁴³) E. Gilson, *Etudes sur le rôle de la pensée médiévale dans la formation du système cartésien*, Paris, 1930, 9—50.

alle handboeken zonder meer uit te sluiten dan wel de peripatetische leer ongerept te handhaven. Voor de zeer jeugdige filosofie-studenten moest de lectuur van Aristoteles zelf onoverkomelijke moeilijkheden opleveren. Wij zullen dan ook zien, dat eenigen tijd later verschillende hoogleraren zich gaan beijeren om met name de Aristotelische logica en physica in handige compendia voor hun leerlingen pasklaar te maken. Zelfs verschenen reeds spoedig na het bedoelde Senaatsbesluit in éénzelfde jaar (1585) te Leiden drie handboeken van de logica in het Nederlandsch, die wij hier even moeten vermelden. Het eerste is de *Dialectike ofte Bewijsconst* van niemand minder dan Simon Stevin; het tweede, *Ruygh-bewerf vande Redenkaveling ofte Nederduytsche Dialectike*, evenals het vorige door Plantijn uitgegeven, wordt door sommigen aan L. Spiegel toegeschreven; het derde, nog steeds bij denzelfden uitgever, getiteld *Kort begrip des redenkavelings*, is een berijmde denkcleer met mnemotechnische doeleinden. Alle drie blijven binnen het kader der Aristotelische schoollogica, aanmerkelijk vereenvoudigd en ingesteld op de practijk van de redeneerkunst. Uit wijsgeerig oogpunt leveren zij weinig belangrijks op, maar zij zijn van groote beteekenis voor de vorming van een eigen Nederlandsche wijsgeerige vaktaal, zooals door S. Axters⁴⁴⁾ uitvoerig is aangetoond. Wij kunnen daarop hier niet verder ingaan.

Het mag wel als waarschijnlijk worden beschouwd, dat Trutius het voorschrift van den Senaat om bij zijn onderwijs den tekst van Aristoteles te volgen ook inderdaad is nagekomen. Voor de physica werd een tijd lang zijn taak verlicht, toen Jac. Westerhovia in September 1583 tot hoogleeraar in dat vak

---

⁴⁴⁾ S. Axters, *Schets van een geschiedenis der Nederlandsche Scholastieke vaktaal*, eerst gepubliceerd in: *Kultuurleven*, VI (1935), 108—131, 256—275, 380—405; VII (1936), 72—111, later opgenomen in de Inleiding op het *Scholastiek Lexicon* van denzelfden schrijver, Antwerpen, 1937; zie over de drie hier genoemde werken blz. 86*—93*.

werd „aangenomen” ⁴⁵⁾. Hij schijnt echter reeds in het voorjaar van 1584 te zijn vertrokken ⁴⁶⁾.

De leerstoel der ethica was na het ontslag van Cornelis de Groot eenigen tijd onbezet gebleven. Eerst op 31 Mei 1586 werd Adriaan Damman ⁴⁷⁾, een Gentenaar, vroeger praeceptor der zonen van Graaf Jan van Nassau, die reeds enkele maanden de lessen had waargenomen, tot buitengewoon hoogleeraar in de ethica aangesteld ⁴⁸⁾. Ook de politica viel onder zijn leeropdracht. Het professoraat van Damman heeft echter niet lang geduurd. In Juli 1588 is hij, na verkregen ontslag, naar Duitschland vertrokken ⁴⁹⁾.

Intusschen had men echter reeds een uitbreiding van personeel overwogen. Op 9 Februari 1587 werd een aantal wenschen van den Senaat betreffende het onderwijs in de verschillende faculteiten op voorstel van den rector van dat jaar, Justus Lipsius (1547—1606), ter kennis van C. en B. gebracht ⁵⁰⁾. Die wenschen hielden o. m. in, „datter wat naerder mocht werden geleth opt studium philosophie, daertoe de universiteyt ooc volgende de statuten was inne gestelt, hoewel jegenwoordelicken in der universiteyt mer eenene professor philosophie en was”. Bij C. en B. vond dit punt een gunstig onthaal. Zij besloten den rector te machtigen, naar een „geleerden ende vermaerden professor der philosophien” uit te zien, „ten eynde deselve ten

⁴⁵⁾ M. I, 37, 116*.

⁴⁶⁾ M. I, 40; Schotel, *t.a.p.*, 18.

⁴⁷⁾ Adrianus Damman, heer van Bijsterveld (bij Axel), geboren uit een aanzienlijk Gentsch geslacht, doceerde van 1574 tot 1577 te Keulen, was van 1580 tot 1584 rector van de Latijnsche School te Gent en van 1586—1588 hoogleeraar te Leiden; zijn verblijfplaats daarna is niet bekend; van 1594 tot zijn dood (niet vóór 1604) was hij ambassadeur van de Staten-Generaal bij Jacobus VI van Schotland; humanist en dichter, heeft geen wijsgeerige werken nagelaten. Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 69; *N. Ned. Biogr. Wdb.*, III, 273—76.

⁴⁸⁾ M. I, 43.

⁴⁹⁾ M. I, 54

⁵⁰⁾ M. I, 48, 51, 139—140.

dienst ende vordernisse van der universiteyt ende zonderlinge van tstudium philosophie zal mogen worden beroupen ende an genomen". Lipsius was echter daarmede niet voldaan. Eenige maanden later, op 24 Aug. 1587, diende hij bij C. en B. een memorie in, waarin opnieuw op een vermeerdering van het aantal professoren in de philosophie werd aangedrongen ⁵¹⁾. „Fulcrum perfectae scientiae omnis gravioris" wordt de wijsbegeerte genoemd. Een minimum van drie professoren achtte Lipsius noodzakelijk om een goeden gang van zaken te verzekeren. Een zou de ethica en de politica moeten doceeren, en tevens een korten leergang in de dialectica, de tweede de logica, de derde de physica met wat daar bij hoort. Ook thans gingen C. en B. op het voorstel in; zij besloten op 4 Sept. 1587, het aantal professoren in de wijsbegeerte uit te breiden, en droegen wederom aan Lipsius op, de daartoe noodige maatregelen van voorbereidenden aard te treffen ⁵²⁾. Het resultaat beantwoordde echter voorloopig niet aan de goede bedoelingen. In den zomer van 1588 kreeg een Schotsch jurist, met name Jacobus Ramsaeus of Ramsay ⁵³⁾, waarschijnlijk door Lipsius opgespoord, verlof om eenigen tijd extra ordinem de Aristotelische logica te doceeren. C. en B. gaven hem daarvoor op 8 Aug. 1588 een „vereering" van *f* 25 ⁵⁴⁾. De proeflessen schijnen in den smaak te zijn gevallen. Ramsaeus werd buitengewoon hoogleeraar in de logica en bleef dien post bekleeden tot zijn vroegen dood in 1593. Ook

⁵¹⁾ M. I, 53, 152*.

⁵²⁾ M. I, 152*.

⁵³⁾ Jacobus Ramsaeus of Ramsay, geboortig uit Schotland, was van 1588 tot zijn dood in 1593 hoogleeraar te Leiden; wijsgeerige werken zijn niet van hem bekend. Siegenbeek, *t.a.p.*, I, 76, II, 76; A. J. van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, nieuwe uitgave, uitgegeven onder hoofdredactie van G. D. J. Schotel, 4 dln., Haarlem, z. j., IV, 21; J. P. N. Land, *Schotsche wijsgeeren aan Nederlandsche Hoogeschoolen*, in: *Versl. en Meded. Kon. Akad. v. Wet., Afd. Lett.*, 2de reeks, 7de deel, Amsterdam, 1878, 171.

⁵⁴⁾ M. I, 54.

trad hij op als waarnemend regent van het Staten-College ⁵⁵). In die qualiteit repeteerde hij op verzoek van C. en B. twee maal per week met de bursalen van het College philosophie ⁵⁶). De benoeming van Ramsaeus hield echter niet in, dat Trutius van zijn leeropdracht in de logica werd ontheven.

Het is wel kenmerkend voor het gebrek aan geschikte personen, dat Lipsius ondanks zijn ijver voor de zaak geen kans heeft gezien, buiten Ramsaeus nog andere aannemelijke candidaten aan C. en B. ter benoeming voor te dragen. Waarom hij juist in Schotland de gegadigden ging zoeken, is nog steeds niet geheel opgehelderd. Later zouden nog verschillende landgenooten van Ramsaeus te Leiden philosophie komen doceeren. Volgens Land ⁵⁷) maakten de Schotten bijzonder veel werk van de dialectische kunst, waarop men alom zoo hoogen prijs stelde, en dreef de armoede van hun land hen over de zeeën, om vooral in hun bedrevenheid in die kunst een middel van bestaan te zoeken. Is dit juist, dan zal het wijsgeerig onderwijs te Leiden zeker van hun didactische gaven hebben geprofiteerd; wij hebben echter te weinig in druk of op schrift van hen over om daaromtrent een oordeel te kunnen vormen.

De zetel van de ethica moest na het vertrek van Damman in 1588 weer onbezet blijven. Eerst bijna vijf jaar later, in Februari 1593, vragen C. en B. advies aan den Senaat omtrent de wenschelijkheid om deze vacature alsnog aan te vullen en omtrent den candidaat, dien zij daarvoor in aanmerking willen laten komen, den jurist Jan Gruter, oud-student van de Leidsche Universiteit, toentertijd te Heidelberg woonachtig ⁵⁸). Met instemming van den Senaat werd Gruter op 17 Febr. 1593 benoemd, maar hij bedankte voor de eer ⁵⁹).

---

⁵⁵) Niet als sub-regent, zooals Siegenbeek meent; Land, *t.a.p.*, 171.

⁵⁶) M. I, 72.

⁵⁷) Land. *t.a.p.*, 168.

⁵⁸) M. I, 73—74.

⁵⁹) M. I, 75, 76, 248*, 249*.

Enkele maanden later viel er weer een plaats te bezetten tengevolge van het overlijden van Ramsaeus. Op 11 Juli 1593 stelden C. en B. in diens plaats den Franschman Petrus Molinaeus of Dumoulin ⁶⁰⁾, oud-leerling der theologische faculteit, tot buitengewoon hoogleeraar in de logica aan ⁶¹⁾. Tot 1598 zou Molinaeus dezen zetel bekleeden. In den loop der jaren werd hem ook het onderwijs in de physica opgedragen. Zijn college's in de logica werden o.a. door Hugo Grotius bijgewoond. Volgens Meursius ⁶²⁾ doceerde hij het *Organon* van Aristoteles, en diens *Physica, De coelo, De generatione et corruptione, Metereologica, De anima*, en schreef hij tijdens zijn verblijf in Holland *Elementa logices*. Dit handige schoolboekje, geheel op het *Organon* van Aristoteles opgebouwd, maar naar humanistischen eisch versoerd, is het eerst verschenen te Leiden in 1596, heeft niet minder dan 13 uitgaven beleefd en werd in het Nederlandsch, Fransch en Engelsch vertaald. Een ander geschrift uit Molinaeus' Leidschen tijd, getiteld *De relatis* (1597), dat waarschijnlijk ook over een onderwerp uit de logica handelt, heb ik niet kunnen raadplegen. In hetzelfde jaar 1597 liet hij nog een ethisch werkje verschijnen: *De indole et virtute*. Zijn *Elementa philosophiae* zijn van veel lateren datum (1621).

Na den dood van Ramsaeus in 1593 was de veelbesproken Petrus Bertius of de Bert ⁶³⁾, sinds 1590 rector van de Latijnsche

---

⁶⁰⁾ Petrus Molinaeus of Dumoulin, geb. te Buhly 1568, studeerde te Sédan, Parijs, Cambridge en Leiden, hoogleeraar te Leiden 1592-'98, daarna predikant te Charenton en hoogleeraar te Sédan, overleden te Sédan 1658. Meursius, *t.a.p.*, 173—74; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 78—79; v. d. Aa, *t.a.p.*, VIII, 335—37; B. Glasius, *Godgeleerd Nederland, biografisch woordenboek van Nederlandsche godgeleerden*, 3 dln., 's-Hertogenbosch, 1851-'56, II, 537—39; Kobus en de Rivecourt, *t.a.p.*, II, 339—340.

⁶¹⁾ M. I, 76.

⁶²⁾ Meursius, *t.a.p.*, 173—74.

⁶³⁾ Petrus Bertius of Pieter de Bert, geboren te Beveren 1565, kwam na een eerste opleiding te Londen in 1577 te Leiden op school; na 1582 trad hij op als onderwijzer in verschillende steden van Hol-

School te Leiden, een vriend en vertrouweling van den inmiddels vertrokken Lipsius, tot sub-regent van het Staten-College aangesteld ⁶⁴). Op 1 Febr. 1595 kreeg deze verlof om zonder officieele aanstelling college's te geven in de Aristotelische ethica ⁶⁵). Bertius was echter bij de studenten geen persona grata, omdat hij kort te voren, met machtiging van C. en B. ⁶⁶) een der bursalen van het Staten-College aan den lijve had laten straffen, hetgeen aanleiding had gegeven tot het bekende studentenoproer van 1594 ⁶⁷). Toen hij eenige dagen na zijn toelating in tegenwoordigheid van enkele professoren zijn eerste openbare les wilde geven, werd er door de toehoorders zulk een rumoer gemaakt, dat hij niet aan het woord kon komen ⁶⁸). Ook in het College zelf had hij allerlei tegenstand en plagerij te doorstaan. Zelfs werd hij door de bursalen van niet te noemen handelingen beschuldigd, waarvan hij echter op 11 Nov. 1595 door de Academische Vierschaar werd vrijgesproken ⁶⁹). Zijn lessen in de ethica heeft hij echter voorloopig niet meer hervat.

Een soortgelijk verlof als aan Bertius werd op 24 Nov. 1597 verleend aan den Schot John Mac McCulloch (Makolo), om onderwijs te geven in de Aristotelische logica. Hij was door Prins Maurits aan den Senaat aanbevolen, maar heeft zijn functie slechts korten tijd vervuld ⁷⁰).

---

land, rector van de Latijnsche School te Leiden 1590, sub-regent van het Staten-College 1593, regent 1606—1614, hoogleeraar 1600—1619; na zijn afzetting in 1619 vertrok hij naar Parijs, waar hij in 1620 tot de Kath. Kerk overging; hoogleeraar aan het College te Boncourt 1620, aan het Collège Royal te Parijs 1622, overleden te Parijs 1629. Meursius, *t.a.p.*, 233—37; Pacquot, *t.a.p.*, XIV, 1—23; *N. Ned. Biogr. Wdb.*, I, 320—23.

⁶⁴) Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 287.

⁶⁵) Siegenbeek, *t.a.p.*, I, 76, II, 84, 85.

⁶⁶) M. I, 83, n. 2.

⁶⁷) Schotel, *t.a.p.*, 71—90.

⁶⁸) M. I, 82.

⁶⁹) M. I, 83, n. 2.

⁷⁰) M. I, 101; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 265; Land, *t.a.p.*, 172.

De onregelmatige bezetting der leerstoelen was er waarschijnlijk mede schuld aan, dat het onderwijs in de wijsbegeerte aan de jonge Hoogeschool tot dan toe zoo weinig vruchten had opgeleverd. In de eerste 23 jaar heeft niemand het tot den graad van *magister artium* kunnen brengen. Toen echter in het begin van 1598 de eerste promotie op handen was, die van den later zoo vermaarden Gerardus Vossius (1577—1649), droeg de Senaat aan de professoren der filosofie op, een prae-advies uit te brengen over de regeling der voorafgaande examens en de plechtigheden der promotie, teneinde daaromtrent met C. en B. overleg te kunnen plegen ⁷¹). Op 27 April 1598 werd door den Senaat besloten ⁷²), en op 8 Juni d.a.v. door C. en B. bindend voorgeschreven ⁷³), dat ieder, die tot het *magisterium* wenschte te worden toegelaten, te voren driemaal een publieke *disputatio* zou moeten houden, achtereenvolgens over de logica, de physica en de ethica, terwijl ook de mathematica ter sprake zou moeten komen. Tezelfdertijd werd het salaris van Trulius verhoogd, op voorwaarde, dat hij twee maal daags logica zou doceeren en zou zorgen, met zijn cursus in een jaar klaar te komen ⁷⁴).

Daar in den zomer van hetzelfde jaar 1598 Molinaeus naar Frankrijk was vertrokken ⁷⁵), droeg de Senaat op 8 Aug. den hoogleeraar in de wiskunde Rudolphus Snellius ⁷⁶) ter benoeming tot professor in de physica voor, maar de academische overheden gingen daar niet op in ⁷⁷). De voordracht en de af-

⁷¹) M. I, 101, 109.

⁷²) M. I, 107.

⁷³) M. I, 110—11.

⁷⁴) M. I, 109—10.

⁷⁵) M. I, 112.

⁷⁶) Rud. Snellius, geb. te Oudewater 1546, studeerde te Utrecht en te Marburg, waar hij met de wijsbegeerte van Ramus kennis maakte, en vervolgens aan verschillende universiteiten in Italië, hoogleeraar te Leiden 1578—1612, overleden te Leiden 1613; werken bij Meursius, *t.a.p.*, 120; *N. Ned. Biogr. Wdb.*, VII, 1152—55.

⁷⁷) M. I, 107; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 64—65.

wijzing verdienen beide de aandacht. Zij doen ons zien, dat de Senaat thans minder dan C. en B. gesteld was op het ongerept behoud van de zuivere Aristotelische leer. Snellius immers was een vurig aanhanger van Ramus en heeft in een eerbiedwaardige reeks geschriften, die thans uiterst zeldzaam geworden zijn, diens wijsbegeerte uiteengezet en verdedigd. C. en B. wilden blijkbaar dezen Ramist een zoo belangrijk vak als de physica niet toevertrouwen. Reeds op 10 Augustus boden zij echter op aanbeveling van Scaliger den leerstoel van de physica aan den Roermondenaar Everardus Vorstius (1565—1624) aan, die dezen na eenige aarzelingen ook aanvaardde ⁷⁸⁾. Minder dan een jaar later werd hij echter reeds tot professor in de medische faculteit benoemd ⁷⁹⁾, waar hij tot zijn dood in 1624 werkzaam bleef.

De leerstoel der ethica was nog steeds onbezet gebleven, waardoor de in 1595 zoo kwalijk behandelde Petrus Bertius de hoop kon blijven koesteren, nog eens met het onderwijs in dat vak te worden belast. Een verzoek in dien geest werd in Mei 1599 door C. en B. met eenig voorbehoud beantwoord. Men vond het wel noodig, dat de ethica wederom zou worden onderwezen, maar vreesde, dat het optreden van Bertius opnieuw ongeregeldheden zou verwekken. Intusschen werd hem vergund, „tzijnen pericule” het professoraat op zich te nemen ⁸⁰⁾.

Ook in den Senaat ontmoette de toelating van Bertius verzet. Toen hij op 8 Juni 1599 door den Rector liet verzoeken, een uur voor zijn lessen vast te stellen, werd besloten, hem nogmaals onder oogen te brengen, dat de Senaat van zijn publiek optreden nieuwe onaangenaamheden verwachtte ⁸¹⁾. Toch werd hem een uur aangewezen, maar enkele dagen later liet de Senaat hem door den Secretaris B. Vulcanius berichten, dat het verstandig zou worden geacht, indien hij zijn lessen nog eenigen tijd uit-

---

⁷⁸⁾ M. I, 113—115; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 82—83.

⁷⁹⁾ M. I, 121.

⁸⁰⁾ M. I, 120.

⁸¹⁾ M. I, 116.

stelde en dit aan de studenten bekend maakte. Bertius beloofde dit ⁸²⁾, maar heeft zijn belofte, zooals later zal blijken, niet gehouden.

Toen Everardus Vorstius op 22 Sept. 1599 naar de medische faculteit was overgegaan, werd aan Gerard Vossius toegestaan, publieke lessen in de physica te geven ⁸³⁾. Op 7 Febr. 1600 werd hij echter reeds weer van die lessen ontheven, omdat hij tot rector van de Latijnsche School te Dordrecht was benoemd ⁸⁴⁾. Dientengevolge werd, op aanbeveling van Hugo Grotius, de Schot Joannes Murdisonius of John Murdison ⁸⁵⁾, vroeger conrector van de Latijnsche School te Middelburg, die reeds op 26 Nov. 1599 als lector in de physica was toegelaten ⁸⁶⁾, op 7 Febr. 1600 tot hoogleeraar in dat vak benoemd ⁸⁷⁾. Ook de geneesheer Regnerus Bontius of Reinier de Bont ⁸⁸⁾, zoon van den medischen hoogleeraar Gerardus Bontius, werd denzelfden dag tot het geven van onderwijs in de physica gemachtigd ⁸⁹⁾. Uit de besluiten van C. en B. komt tevens vast te staan, dat Petrus Bertius ondanks zijn belofte reeds sinds 15 Juni de ethica

⁸²⁾ M. I, 116.

⁸³⁾ M. I, 117.

⁸⁴⁾ M. I, 124; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 265.

⁸⁵⁾ Johannes Murdisonius of John Murdison, geb. in Schotland omstreeks 1568, conrector van de Latijnsche School te Middelburg 1592, waar hij Walaeus onder zijn leerlingen telde, lector te Leiden 1599, hoogleeraar 1600, overleden te Leiden 1605. Meursius, *t.a.p.*, 325; Land, *t.a.p.*, 172, *N. Ned. Biogr. Wdb.* I, 967—68.

⁸⁶⁾ M. I, 117; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 266.

⁸⁷⁾ M. I, 124.

⁸⁸⁾ Regnerus Bontius of Reinier de Bont, geb. te Leiden 1576, studeerde te Leiden aanvankelijk wijsbegeerte, wis- en sterrenkunde onder R. Snellius, later geneeskunde, lector physica te Leiden 1600. buitengewoon hoogleeraar physica en geneeskunde 1606, gewoon hoogleeraar 1617, lijfarts van Prins Maurits 1621, overleden te Leiden 1623. Siegenbeek, *t.a.p.*, I, 83—84; *N. Ned. Biogr. Wdb.* IV, 197.

⁸⁹⁾ M. I., 124.

gedoceed heeft, blijkbaar zonder verzet van de zijde der studenten. Tegen zijn benoeming tot buitengewoon hoogleeraar bestond thans geen bezwaar meer, zoodat C. en B. daartoe konden besluiten ⁹⁰⁾.

Enkele maanden later deed zich wederom de wenschelijkheid gelden, om tot een uitbreiding van personeel over te gaan. De oude Trutius, hoewel blijkens de Series van 1599 ⁹¹⁾ van de physica geheel ontheven, vorderde te weinig met zijn lessen om met den cursus logica in één jaar klaar te komen. Daarom belastten C. en B. op 8 Mei 1600 Otto Heurnius ⁹²⁾ met een dagelijksche les in dit vak en met name in de Topica van Aristoteles ⁹³⁾. Reeds een jaar later is Heurnius echter als opvolger van zijn vader Johannes Heurnius naar de medische faculteit overgegaan.

Op 10 Febr. 1601 werd tusschen den Senaat en C. en B. een regeling getroffen omtrent de disputen in de wijsbegeerte. Deze zouden op dezelfde wijze mogen plaats hebben als die in de theologie, eens in de veertien dagen in het publiek, twee maal per week privatim. De daarbij verdedigde stellingen zouden echter niet mogen worden gedrukt ⁹⁴⁾. Om ieder misverstand te voorkomen, werd op 8 Mei 1601 nog door C. en B. bepaald, dat deze disputen ter oefening niet zouden mogen meetellen voor de drie verplichte disputen voor het *magisterium* ⁹⁵⁾. Ook in den Senaat werd het desbetreffende besluit van 9 Jan. 1598 nog eens bekrachtigd (13 Dec. 1601) ⁹⁶⁾.

---

⁹⁰⁾ M. I, 124.

⁹¹⁾ M. I, 348—85.

⁹²⁾ Otto Heurnius, geb. te Utrecht 1576, studeerde te Leiden onder Molinaeus, magister artium 1599, hoogleeraar in de wijsbegeerte 1600, in de medicijnen 1601, overleden te Leiden 1652. Meursius, *t.a.p.*, 277—78; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 266, 86.

⁹³⁾ M. I, 126.

⁹⁴⁾ M. I, 132.

⁹⁵⁾ M. I, 136.

⁹⁶⁾ M. I, 134.

Daar Otto Heurnius inmiddels zijn lessen in de logica had gestaakt, werd onder datum van 5 October aan Adrianus Smoutius⁹⁷⁾ († 1646) door den Senaat verlof verleend om op buitengewone dagen college in dat vak te geven⁹⁸⁾. Reeds twee maanden later, op 20 Dec. 1601, moest echter in den Senaat worden gesproken over de ongeregeldheden, die zich al vier maal in de lessen van Smoutius hadden voorgedaan. De betrokene zelf kreeg door dat alles van het onderwijs spoedig genoeg. Op 16 Febr. 1602 vroeg hij een getuigschrift, waarbij door den Senaat zou worden verklaard, dat hij te Leiden eenigen tijd publiek les had gegeven. Nadat dit punt enkele malen was verdaagd, en Smoutius zelf gelegenheid had gekregen, zijn verzoek mondeling toe te lichten, werd hij ten slotte met een weigering afgescheept⁹⁹⁾.

Het zou weer meer dan een jaar duren, eer er iemand werd gevonden om naast Trutius de aanvullende lessen in de logica te geven. Op 19 Sept. 1603 kon de Senaat aan een Schot, met name Gilbertus Jacchaeus, Jacchey of Jack¹⁰⁰⁾, verlof geven om op buitengewone dagen *exercitii causa* de *Eisagoge* van Porphyrius te verklaren¹⁰¹⁾. Van de diensten van Jacchaeus zou de

---

⁹⁷⁾ Adrianus Smoutius of Smout, geb. te Rotterdam omstreeks 1580, studeerde te Leiden en was predikant in verschillende plaatsen; fel polemist; nam een actief aandeel in de godsdiensttwisten aan de zijde van de Contra-Remonstranten; overleden te Rotterdam 1646. Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 266; Glasius, *t.a.p.*, III, 373—76; Kobus en de Rivecourt, *t.a.p.*, II, 901—2; *N. Ned. Biogr. Wdb.* X, 941—44.

⁹⁸⁾ M. I, 133.

⁹⁹⁾ M. I, 137.

¹⁰⁰⁾ Gilbertus Jacchaeus, Jacchey of Jack, geb. te Aberdeen omstreeks 1578, werd opgeleid aan Marischal College aldaar, studeerde vervolgens te Helmstädt en Herborn, lector te Leiden 1603, buitengewoon hoogleeraar 1605, gewoon hoogleeraar 1612, geschorst 1619, in zijn ambt hersteld 1623, overleden te Leiden 1628. Meursius, *t.a.p.*, 293—95; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 267, 92—93; Land, *t.a.p.*, 173—79; *N. Ned. Biogr. Wdb.* I, 1197—98.

¹⁰¹⁾ M. I, 148.

Universiteit langer genieten dan van die zijner onmiddellijke voorgangers. Wij zullen hem nog meermalen ontmoeten.

Heel kort na Jacchaeus, op 11 Oct. 1603, kreeg de jurist Johannes Lindershausen toestemming om, eveneens op buitengewone dagen, de *Topica* van Cicero te verklaren¹⁰²). Dezelfde toelating werd op 20 Oct. 1603 verleend aan Henricus Salomons met betrekking tot Aristoteles' *De interpretatione*. Hem werd echter door den Senaat afgeraden om van dit verlof gebruik te maken, hetgeen hij ter harte schijnt genomen te hebben. Er wordt later niet meer van hem gesproken¹⁰³).

Toen Trutius in November 1603 overleed, besloten C. en B. voorloopig geen opvolger aan te stellen, maar de twee dagelijksche college's in de logica op te dragen aan Murdisonius, wiens lessen in de physica dan door Bontius konden worden overgenomen¹⁰⁴). Jacchaeus voelde zich door deze benoeming gepasseerd. Misschien begreep hij ook, dat zijn werkzaamheid, waaraan vroeger ter aanvulling van den cursus van Trutius behoefte bestaan had, nu eigenlijk overbodig geworden was. Op 10 Jan. 1604 verzocht hij verlof om les te mogen geven in de metaphysica, maar dat werd hem door den Senaat geweigerd, en toen hij eenige dagen later zijn verzoek herhaalde, werd hem nogmaals op het hart gedrukt, dat hij tot nader order maar bij zijn logica moest blijven¹⁰⁵).

Het verzoek van Jacchaeus, die te Helmstädt door Corn. Martini (1568—1621) in de metaphysica was ingeleid, heeft een symptomatische beteekenis. De belangstelling in de metaphysica was tegen het eind van de 16de eeuw in Duitschland het eerst weer opgebloeid¹⁰⁶). De groote tijd van het Humanisme is voorbij. Men voelt weer behoefte aan bespiegeling over de

¹⁰²) M. I, 148; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 267.

¹⁰³) M. I, 149; Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 267.

¹⁰⁴) M. I, 152, 149.

¹⁰⁵) M. I, 149.

¹⁰⁶) Petersen, *t.a.p.*, 277.

diepere gronden der dingen. Ook in de theologie bleek men het op den duur zonder de hulp der metaphysica niet te kunnen stellen. De Leidsche Senaat was niet ongenegen, hierin met den tijd mee te gaan. Nadat ook van de zijde der studenten om een les in de metaphysica was gevraagd, werd op 3 Febr. 1604 besloten, daaromtrent met C. en B. overleg te plegen. Men durfde echter het nieuwe leervak niet aan Jacchaeus toe te vertrouwen, maar gaf er de voorkeur aan, de metaphysica met de logica te verbinden en haar aan de leeropdracht van Murdisonius toe te voegen¹⁰⁷⁾. C. en B. waren er echter niet voor te vinden, de metaphysica officieel in het academisch leerplan op te nemen, en meenden, dat met privaattlessen in dat vak kon worden volstaan¹⁰⁸⁾. Zij verzochten dus aan Murdisonius, met zijn college's in de logica voorloopig voort te gaan, en gaven aan Jacchaeus en Lindershausen voor de door hen gegeven lessen een passend honorarium¹⁰⁹⁾, hetgeen zij voor eerstgenoemde op 8 Nov. 1604 nog eens herhaalden¹¹⁰⁾.

Murdisonius bleef intusschen de favoriet van den Senaat. Daar hij slechts den titel van *licentiatus iuris* mocht voeren, werd hij 19 Mei 1604 honoris causa tot doctor in de rechtswetenschap gepromoveerd¹¹¹⁾. Men begreep echter, dat daarmee Bertius, die sinds 1600 zonder stoornis de ethica doceerde, was voorbijgegaan, zoodat ook hem op 17 Juli 1604 de titel van *magister artium* zonder eenig examen verleend werd¹¹²⁾. De *Logicae peripateticae libri III*, die hij in hetzelfde jaar (1604) het licht deed zien, kunnen bezwaarlijk het werk van een oorspronkelijk denker worden genoemd; zij zijn, evenals de *Praecepta logices* van Molinaeus, waarover wij boven spraken, een eenvoudige verkorting van het Aristotelische *Organon* ten dien-

¹⁰⁷⁾ M. I, 150.

¹⁰⁸⁾ M. I, 152.

¹⁰⁹⁾ M. I, 155.

¹¹⁰⁾ M. I, 156.

¹¹¹⁾ M. I, 153.

¹¹²⁾ M. I, 153.

ste van het onderwijs. Waarschijnlijk is het boek uit Bertius' lessen aan het Staten-College gegroeid. Ook de studie *De definitione et causis* (1607) gaat het kader der Aristotelische schoollogica niet te buiten.

In het begin van 1605 is Murdisonius overleden. Jacchaeus was de aangewezen opvolger. Maar er was een langdurig overleg voor nodig, eer hij op 8/10 Aug. 1605 tot buitengewoon hoogleeraar in de logica werd aangesteld ¹¹³). Waarschijnlijk werd van de zijde van C. en B. gevreesd, dat hij zich niet tot zijn leeropdracht in dat vak zou beperken en misschien bij de theologische studenten een belangstelling in de metaphysica zou aanwakkeren, waar men toch nog altijd eenigszins huiverig tegenover stond. Bontius, die sinds 1600 de physica doceerde, werd op 8 Febr. 1606 in rang verhoogd, en omdat hij, na de *Physica* van Aristoteles, die hij tot dan toe verklaard had, nu diens tractaat *De generatione et corruptione* ter hand ging nemen, waarin eenig verband kon worden gezien met de beginselen der medische wetenschap, werd hem op zijn verzoek, en aangezien hij van professie eigenlijk medicus was, de titel verleend van professor extra-ordinarius medicinae et physices, mits hij zich in zijn lessen tot de physica en wat daarbij behoort zou beperken ¹¹⁴).

De Senaat bleef intusschen waakzaam met het oog op de gevaren, die de hernieuwde beoefening van de metaphysica voor de theologie, zooals die tot dan toe te Leiden gedoceerd was, op den duur moest opleveren. Het lag voor de hand, dat de voorvechters in de juist ontbrande godsdiensttwisten ook hun steun zouden zoeken in de metaphysiek. Maar het moest ontoelaatbaar lijken, dat de wijsbegeerte haar positie van *ancilla theologiae* vergat en zich uit eigen beweging met de aangelegenheden van haar meesteres ging bemoeien. Reeds op 25 Febr. 1605 was dan ook door den Senaat, blijkbaar op voor-

---

¹¹³) M. I, 159.

¹¹⁴) M. I, 165—66.

stel van de theologen, bepaald, dat de filosofen zich bij hun publieke disputen op het eigen terrein van de wijsbegeerte moesten houden en dat der theologie niet mochten betreden ¹¹⁵). Een jaar later zou het noodig zijn, dit voorschrift nog eens in te scherpen ¹¹⁶). Op 30 Juni 1606 werd een metaphysisch dispuut *De primo Ente analogato*, waarvan ad valvas reeds aankondiging was gedaan, en dat waarschijnlijk onder auspiciën van Jacchaeus zou worden gehouden, door den Senaat verboden. Tevens werd bepaald, dat niemand in het vervolg over metaphysica of aanverwante onderwerpen mocht disputeeren, tenzij bij de officieele disputen „pro gradu” ¹¹⁷). Jacchaeus vatte echter de begrenzing van het terrein der metaphysica niet te nauw op en liet zijn leerlingen bij de keuze van hun *quaestiones* vrij. Op 11 Nov. 1607 greep de Senaat opnieuw in, om bij een philosophisch dispuut een corollarium „An de essentia creaturae sit novitas essendi-negative” te doen intrekken. Evenals dat van het vorig jaar raakte dit onderwerp al te klaarblijkelijk het terrein van het Christelijk dogma. Jacchaeus kreeg ditmaal een reprimande over het gebeurde te incasseeren, en hem werd opgelegd, zich voortaan van alle corollaria en conclusies te onthouden, die ook maar eenig verband hielden met theologie of metaphysiek. Daarenboven zou aan de studenten worden bekend gemaakt, dat alle metaphysische disputen in het vervolg verboden waren ¹¹⁸).

Over de boeken, die in dezen tijd door de studenten in de wijsbegeerte te Leiden werden gebruikt, heeft Gisbertus Voetius, de latere Utrechtsche hoogleeraar (1589—1676) ons een uitvoerige mededeeling nagelaten ¹¹⁹). Voor de logica bestudeerde

¹¹⁵) M. I, 157.

¹¹⁶) M. I, 163.

¹¹⁷) M. I, 163.

¹¹⁸) M. I, 171.

¹¹⁹) A. C. Duker, *Gisbertus Voetius*, 3 dln., Leiden, 1897—1915.

hij naar zijn zeggen de *Prolegomena in universam Aristotelis Logicam* en de *Epitome Logicae Aristoteleae graeco-latinae* van Gerardus Mathisius, de *Introductio in Dialecticam Aristotelis* van Franciscus Toletus S.J., de *Logica* van Giacomo Zabarella, de *Isagoge Logices* van Fortunatus Crellius, de *Praecognita logica* en het *Gymnasium logicum* van Barth. Keckermann.

Uit deze opsomming blijkt, dat men te Leiden in het begin der 17de eeuw bij de beoefening der logica allerminst slaafs aan Aristoteles vasthield. De handboeken van Mathisius (1523—1572/4), met wien wij boven reeds kennis maakten ¹²⁰⁾, zijn typische producten van de humanistische opvatting, welke de logica slechts als hulpmiddel voor de rhetorica beschouwde, en haar naar vorm en inhoud gezuiverd wilde zien. Toletus ¹²¹⁾ vertegenwoordigde de Katholieke Na-Scholastiek van de Romeinsche school en de Thomistische interpretatie van Aristoteles. Zijn *Logica* zou korten tijd later ook aan Descartes te La Flèche als handboek dienen ¹²²⁾. Bij Zabarella ¹²³⁾, algemeen beschouwd als de grootste logicus van zijn tijd, sterk door het Averroïsme van Padua beïnvloed, treedt de gedachte naar voren, dat de logica slechts in oneigenlijken zin den naam van *scientia* of *ars* verdient, maar allereerst een *instrumentum philo-*

I, 51. De hier door Voetius genoemde schrijvers en boeken heb ik zooveel mogelijk nader geïdentificeerd.

¹²⁰⁾ Zie noot 32.

¹²¹⁾ Franciscus Toletus S. J. (1532—1596), was hoogleeraar aan het Collegium Romanum, later Kardinaal en werd als zoodanig door Pius V en Gregorius XIII met belangrijke zendingen naar Polen, Duitschland en de Zuidelijke Nederlanden belast. Ueberweg, III, 210.

¹²²⁾ J. Maréchal, *Précis d'histoire de la philosophie moderne*, tome I, *De la Renaissance à Kant*, Louvain, 1933, 62, n.l.

¹²³⁾ Giacomo Zabarella, geb. te Padua 1533, de voornaamste vertegenwoordiger van het Paduaansche Aristotelisme van de 16de eeuw; heeft vooral door zijn logische werken grooten invloed uitgeoefend op de Protestantische Scholastiek in Duitschland. Ueberweg, III, 33; Sassen, *Nieuwere Wijsbegeerte*, 26; *Enciclopedia Italiana*. XXXV, 858.

sophiae is; in den geest van Petrus Hispanus worden logica en grammatica nauw verbonden; door deze laatste moet de logica de beteekenis der woorden, waar zij mee werkt, leeren verstaan ¹²⁴). Het boek van Crellius is naar den inhoud sterk van Zabarella afhankelijk ¹²⁵). Keckermann ¹²⁶), een van de voornameste vertegenwoordigers van het Aristotelisme onder de Duitse Gereformeerden, vereerder van Melanchton, tracht tusschen diens logische opvattingen en die van Petrus Ramus het midden te houden; hij is door de Averroïstische interpretatie van Aristoteles uit de school van Padua beïnvloed, en wordt tot de „Semi-Ramisten” gerekend; aan Ramus verwijt hij diens geringe belangstelling in metaphysische kwesties.

De leerboeken voor de physica, die Voetius gebruikte ¹²⁷), waren vooreerst Aristoteles' *Physica* en *De anima*, met den Commentaar van de Conimbricenses, vervolgens het pseudo-Aristotelische *De mundo*, welks echtheid te Leiden in Voetius' tijd door Vulcanius werd verdedigd en door Heinsius bestreden ¹²⁸), voorts de *Physiologia Stoicorum* van Justus Lipsius, Lucretius' *De rerum natura*, de *Physiologia peripatetica* van Johannes Magirus, en diens Commentaar op Melanchton's *De anima*, onlangs (1603) in nieuwe editie door G. Caufunger uitgegeven ¹²⁹).

Het eclecticisme is hier wel zoo ver mogelijk doorgevoerd! De Laat-Scholastiek van de Jesuïtenschool van Coimbra geeft leiding bij de interpretatie van de Aristotelische physica ¹³⁰).

¹²⁴) Ueberweg III, 33; Petersen, *t.a.p.*, 196—98.

¹²⁵) Petersen, *t.a.p.*, 199.

¹²⁶) Barth. Keckermann (1571—1609) was hoogleeraar te Heidelberg en te Rostock. Ueberweg, III, 110; Petersen, *t.a.p.*, 140.

¹²⁷) Duker, *t.a.p.*, I, 54.

¹²⁸) Petersen, *t.a.p.*, 144, n.l.

¹²⁹) Chr. G. Jöcher, *Gelehrten Lexikon*, Leipzig, 1750, III, 37.

¹³⁰) Op initiatief en onder leiding van Petrus da Fonseca (1528—1597) gaven de Jesuïeten van het College te Coimbra commentaren uit op de werken van Aristoteles onder den titel: *Cursus Collegii Conimbricensis Societatis Jesu*. Ueberweg, III, 210.

Door Lipsius wordt kennis genomen van de Stoïsche, door Lucretius van de atomistische physica. Magirus¹³¹⁾ vertegenwoordigt de Luthersche Scholastiek in den geest van Melanchton en leert de Aristotelische physica aan de Christelijke leer aanpassen.

Voor de ethica werden door Voetius gelezen¹³²⁾: Aristoteles' *Ethica Nicomachea*, met den Commentaar van Riccobonus; de *Manuductio ad Stoicam philosophiam* van Justus Lipsius, de *Meditationes ethicae* van Rud. Goclenius, Fr. Piccolomini's *Universa philosophia de moribus* en Keckermann's *Systema ethicae*. De Stoïsche inslag is in de ethische studie wederom in Justus Lipsius belichaamd; zijn langdurige werkzaamheid te Leiden was blijkbaar ook na zijn terugkeer naar Leuven nog niet uit de herinnering verdwenen. Goclenius¹³³⁾ treedt op voor de Deutsche Gereformeerde Scholastiek, maar is zelf uitgesproken eclecticisch ingesteld; even groot bewonderaar van Melanchton als van Aristoteles, beschouwt hij de Aristotelische ethiek als grondslag voor de Christelijke zedenleer; ook is hij niet afkeerig van de denkbeelden van Ramus. In Piccolomini¹³⁴⁾ komt een volbloed Averroïst uit de school van Padua, tegenstander van den gevierden Zabarella, aan het woord. Keckermann vertegenwoordigt wederom het Semi-Ramisme. In zijn *Systema ethicae* volgt hij Aristoteles naar het voorbeeld van Melanchton's *Elementa*¹³⁵⁾, en hij verdedigt het goed recht der wijsgeerige ethiek tegen den Leidschen theoloog L. Danaeus, wiens *Ethica Christiana* volgens de orthodoxe Gereformeerde opvatting althans in beginsel een zuiver theologisch karakter

---

¹³¹⁾ Johannes Magirus † 1596, hoogleeraar te Marburg. Jöcher, *t.a.p.*, III, 37.

¹³²⁾ Duker, *t.a.p.*, I, 54.

¹³³⁾ Rud. Goclenius (1547—1628), hoogleeraar te Marburg. *Allg. Deutsche Biographie*, IX, 308; Petersen, *t.a.p.*, 135.

¹³⁴⁾ Franciscus Piccolomini (1520—1604), hoogleeraar te Padua. Ueberweg, III, 34.

¹³⁵⁾ J. Severijn, *Geschiedenis der ethiek*, Kampen, z.j. (1940), 177.

droeg, al wist ook Danaeus zich feitelijk niet geheel van rationaliseerende invloeden vrij te houden¹³⁶). Het is zeker van belang, hier op te merken, dat van de werken, die de jonge Voetius bij zijn ethiek-studie te Leiden gebruikte, geen enkel op streng-Gereformeerd standpunt stond. Over de metaphysica-handboeken van Voetius komen wij aanstonds nog te spreken.

In het voorjaar van 1607 volgde Petrus Bertius zijn pas overleden schoonvader Johannes Cuchlinus (1546—1606) als regent van het Staten-College op¹³⁷). Het gebeurde van 1594 had blijkbaar het vertrouwen van de overheid in zijn persoon en beleid niet geschokt. Het extra-ordinariaat in de ethica kwam echter daarmee open, en C. en B. besloten op 30 Aug./1 Sept. 1607 het onderwijs in dat vak op te dragen aan Jacchaeus, die daardoor logica en ethica in zijn hand vereenigde¹³⁸).

In de volgende jaren hebben de Bronnen aangaande het wijsgeerig onderwijs slechts enkele huishoudelijke maatregelen te vermelden. Zoo besluiten C. en B. op 17 Aug. 1608, dat voor de professoren in de filosofie de werken van Plato en Aristoteles zullen worden aangeschaft, die van Plato waarschijnlijk in de uitgave van Henricus Stephanus (1578), die van Aristoteles wellicht in een van de Baseler edities van Erasmus en Simon Grynaeus (1531, 1539, 1550), om bij de college's voortdurend beschikbaar te zijn¹³⁹). Promoties in de filosofie zullen voortaan twee maal 's jaars plaats hebben, in de laatste week van Juli en in de week vóór Kerstmis (22 Jan. 1609)¹⁴⁰). Disputaties in de filosofie geschieden kosteloos (9 Febr. 1610)¹⁴¹).

Jacchaeus was nog altijd niet in de gelegenheid geweest, een

---

¹³⁶) Ueberweg, III, 110; Severijn, *t.a.p.*, 174—75.

¹³⁷) Siegenbeek, *t.a.p.*, II, 283.

¹³⁸) M. I, 175, 170.

¹³⁹) M. I, 179.

¹⁴⁰) M. I, 178.

¹⁴¹) M. II, 4.

titel in eenige faculteit te verwerven. Men zou hebben kunnen verwachten, dat hem na enkele jaren practijk van het onderwijs in de logica en de ethica het *magisterium* in de *artes* het meest zou aantrekken. De titel van *magister artium* stond echter niet hoog genoeg in aanzien om daarmee een geleerde van Jacchaeus' verdienste te kunnen vereeren. Ook ging diens persoonlijke belangstelling in de richting der medicijnen, waarom hem op 30 Jan. 1611 volgens zijn wensch honoris causa het doctoraat in de medische wetenschap werd verleend ¹⁴²). Eenige dagen later werd Regnerus Bontius, die sinds 1600 de *physica* had gedoceerd, tot gewoon hoogleeraar in dat vak bevorderd ¹⁴³). De toelating van Jacchaeus tot het ordinariaat kon nu niet uitblijven. Zij kwam op 8 Febr. 1612 bij besluit van C. en B. tot stand ¹⁴⁴).

De beide philosophische leerstoelen waren nu door twee gewone hoogleeraren bezet. Jacchaeus doceerde de logica en de ethica, Bontius de *physica*. Jacchaeus was echter met de hem toegewezen vakken nog niet tevreden. In 1614 publiceerde hij zijn *Institutiones physicae*, een compendium van de Aristotelische *physica* in dragelijk Latijn ¹⁴⁵), voor welke opdracht C. en B. hem op 11 Aug. een honorarium toekenden ¹⁴⁶). Daniel Heinsius, Caspar Barlaeus en Theodorus Schrevelius vereerden het boekje met verzen. Misschien hebben Jacchaeus' lessen in de ethica onder het schrijven van zijn *Physica* geleden. Reeds op 8 Febr. 1614 hadden C. en B. den student Nicolaus Hasius toegestaan, eenige lessen in de ethica te geven ¹⁴⁷); in Augustus gewerd hem daarvoor een matige vergoeding ¹⁴⁸). Toen Hasius in het begin van 1615 was vertrokken, verzocht Caspar Bar-

---

¹⁴²) M. II, 4.

¹⁴³) M. II, 20.

¹⁴⁴) M. II, 42.

¹⁴⁵) Land, *t.a.p.*, 175—177.

¹⁴⁶) M. II, 55.

¹⁴⁷) M. II, 51.

¹⁴⁸) M. II, 55.

laeus¹⁴⁹), sinds 1612 sub-regent van het College, in zijn plaats te worden toegelaten. C. en B. weigerden echter op dit verzoek in te gaan, en bevestigden nogmaals, dat de ethica een van de vakken was, die door Jacchaeus moesten worden gegeven¹⁵⁰). Barlaeus zag zijn opdracht in het College met de metaphysica uitgebreid¹⁵¹).

In den loop van 1615 deed zich echter een gelegenheid voor tot meer ingrijpende maatregelen. Petrus Bertius had in 1614 het regentschap van het Staten-College, wellicht niet geheel vrijwillig, neergelegd. Zijn positie was sinds lang ondermijnd. Reeds in de jaren 1608 en 1609 was hij in moeilijkheden geraakt met de Synode wegens zijn Arminiaansche gevoelens¹⁵²). Zijn *Lyck-oratie over den doot van Jacobus Arminius* (1609) had aanleiding gegeven tot een langdurig dispuut met Gomarus. Door zijn *Hymenaeus desertor, sive de sanctorum apostasia* (1610) had hij in hooge mate de verontwaardiging van de „precysen” opgewekt. Een waarschuwing van de Staten in hetzelfde jaar had hem niet van houding doen veranderen¹⁵³). Als regent van het College werd hij door Vossius opgevolgd, maar ter vergoeding kreeg hij wederom den leerstoel in de ethica toege-

---

¹⁴⁹) Caspar Barlaeus of van Baerle, geb. te Antwerpen 1584, studeerde aan het Staten-College te Leiden, magister artium 1603, cand. theol. 1604, predikant te Nieuwe-Tonge 1608, sub-regent van het Staten-College onder P. Bertius 1612, hoogleeraar logica 1617; nam aan de zijde der Remonstranten deel aan de godsdiensttwisten, afgezet als sub-regent en hoogleeraar 1619, studeerde vervolgens medicijnen te Caen, med. doctor 1621, hoogleeraar te Amsterdam 1631, lid van den Muiderkring, vooral bekend als Latijnsch dichter en redenaar, overleden te Amsterdam 1648. J. A. Worp, *Caspar van Baerle*, in: *Oud-Holland*, III (1885), 241—265, IV (1886), 24—40, 172—189, 241—261, V (1887), 93—127, VI (1888), 87—103, 241—275, VII (1889), 89—129; *N. Ned. Biogr. Wdb.* II, 67—70.

¹⁵⁰) M. II, 58.

¹⁵¹) M. II, 65.

¹⁵²) Duker, *t.a.p.*, I, 97—99.

¹⁵³) Duker, *t.a.p.*, I, 114.

wezen, om „voer eerst te doceren Ethicam t zij van Aristotelis off enigen anderen autheur”¹⁵⁴). De formuleering van de leeropdracht is merkwaardig. Men was ook te Leiden reeds te lang met den zuurdeesem van het Stoïcisme van Justus Lipsius doortrokken, om nog een ongeschokt vertrouwen in de ethica van Aristoteles te kunnen bewaren. Aan Bertius was een opdracht van zulk een wijde strekking wel toevertrouwd. Wars van alle dogmatisme, stond hij met evenveel sympathie tegenover de ethiek van de Stoa als tegenover die van Aristoteles. In den Senaat werd hij echter vrij koel ontvangen. Men kwam slechts tot het besluit, dat hij op gezag der Curatoren onder het getal der hoogleeraren moest worden opgenomen¹⁵⁵). Of Jacchaeus zijn zetel in de ethica aan Bertius heeft moeten afstaan, blijkt niet, maar is waarschijnlijk.

De onrustige en ontevreden Jacchaeus zon echter weer op nieuwe mogelijkheden. In 1616 probeerde hij 't met een verzoek aan C. en B. om „enig gedeelte in de medecinen te mogen lesen”. Dit verzoek werd afgeslagen¹⁵⁶). In het zelfde jaar 1616 deed hij op aandringen van Hugo Grotius (zooals de voorrede getuigt) zijn *Institutiones primae philosophiae* verschijnen, waarvoor hij wederom van C. en B. een „vereering” ontving. De academische overheid had blijkbaar haar houding tegenover de metaphysica gewijzigd, en was ook in 't algemeen Jacchaeus gunstiger gezind dan de Senaat. De belangstelling in het vak was nu bij de studenten ontwaakt en Jacchaeus wist daaraan tegemoet te komen. Door Voetius¹⁵⁷) weten wij, dat te dien tijde te Leiden aan metaphysische werken in omloop waren: de boeken van David Chytraeus¹⁵⁸), Corn. Martini, Jac. Martini,

¹⁵⁴) M. II, 59.

¹⁵⁵) M. II, 56.

¹⁵⁶) M. II, 65.

¹⁵⁷) Duker, *t.a.p.*, I, 76, n. 4.

¹⁵⁸) Voetius schrijft (bij Duker, *t.a.p.*): „Chynaesus”; ik neem aan, dat hier de metaphysicus D. Chytraeus bedoeld is en niet de Aristoteles-uitgever S. Grynaeus.

Chrys. Javelli O.P., Petrus da Fonseca S.J. en vooral van Fr. Suarez S.J.

De drie eerstgenoemden vertegenwoordigen het *genus Melanchtonianum*, de Luthersche Scholastiek. Chytraeus (1520—1600), eens leerling van Praedinius te Groningen en leermeester van Ubbo Emmius, later vriend en huisgenoot van Melanchton en hoogleeraar te Rostock, volgt getrouw Melanchton's wijsgeerige opvattingen¹⁵⁹). De Antwerpenaar Corn. Martini (1568—1621), hoogleeraar te Helmstädt, en aldaar leermeester van Jacchaeus, een van de eersten, die in Duitschland ex professo de metaphysiek doceerden, heeft in zijn *Metaphysica Commentatio* (1606) ook de eerste poging gedaan om zich van de commenteerende methode los te maken en tot de zelfstandige constructie van een metaphysisch systeem in Aristotelischen geest te geraken. Hij behoort tot de zuiver-Aristotelische richting in de Deutsche Protestantsche Scholastiek en bestrijdt Ramus en diens Deutsche volgelingen¹⁶⁰). Ook zijn naamgenoot Jacobus Martini (1570—1649), hoogleeraar te Wittenberg, is een overtuigd aanhanger van het Aristotelisme; van een toenadering tot de denkbeelden van Ramus, zooals die in zijn tijd door de z.g. Philippo-Ramisten werd voorgestaan, wil hij niets weten¹⁶¹). In zijn *Theorematum metaphysicorum exercitationes XIU* (1604) volgt hij den opzet van Suarez, dien hij trouwens aan zijn studenten naast Aristoteles en Fonseca het meest aanbeval¹⁶²); bij hem begint de invloed van de traditie der Katholieke Na-Scholastiek zich op de Deutsche Protestantsche Scholastiek te doen gelden¹⁶³). Dat die zelfde invloed intusschen ook reeds te Leiden was doorgedrongen, bewijst het gebruik van de metaphysische werken van Fonseca en Suarez. Petrus da Fonseca (1528—1597)

¹⁵⁹) Petersen, *t.a.p.*, 119.

¹⁶⁰) Pacquot, *t.a.p.*, X, 349; De Wulf, *t.a.p.*, 180; Ueberweg, III, 105; Petersen, *t.a.p.*, 286.

¹⁶¹) Petersen, *t.a.p.*, 133, n.l.

¹⁶²) Petersen, *t.a.p.*, 290.

¹⁶³) Petersen, *t.a.p.*, 330.

was de leider van de uitgave van de zeer omvangrijke *Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Jesu*, een der voornaamste monumenten van de Na-Scholastiek der Jesuïetenschool, waarin met de Thomistische interpretatie van de Aristotelische metaphysica elementen van Duns Scotus op eclecticische wijze zijn verwerkt¹⁶⁴). Ook met de opvattingen van de oudere Thomistenschool kon Voetius kennis maken, door de *Quaestiones metaphysicales* van Chr. Javelli O.P. (1470—na 1538)¹⁶⁵). In de *Disputationes metaphysicae* van Fr. Suarez¹⁶⁶) vond hij een stelsel van Aristotelische metaphysiek, waarin de talrijke disputen van de Hoog- en Laat-Scholastiek en de problemen, die zich sinds het einde der Middeleeuwen in de wijsbegeerte hadden voorgedaan, met een uitgebreide kennis van de contemporaine vakliteratuur waren verwerkt, en dat in sterke mate den invloed van het nominalisme had ondergaan.

Het wekt bij den eersten aanblik eenige verwondering, dat geen van de talrijke didactische werken van Ph. Melanchton (1497—1565) op de lijst der door Voetius gebruikte handboeken voorkomt. De school van Melanchton moge al door enkele van zijn beste leerlingen vertegenwoordigd zijn, de „praceptor Germaniae” zelf ontbreekt geheel. Men zal wel mogen aannemen, dat het diepgaande verschil in geloofsovertuiging hiervan de oorzaak is geweest. Melanchton's opvatting van de beteekenis van de Aristotelische filosofie voor den opbouw van de nieuwe geloofsleer en voor haar verdediging tegen de oude

¹⁶⁴) Sassen, *Nieuwere Wijsbegeerte*, 81; zie ook noot 130.

¹⁶⁵) Sassen, *Nieuwere Wijsbegeerte*, 86; M. D. Chenu, *art. Javelli*, in: *Dict. Théol. Cath.* VIII, 535—37.

¹⁶⁶) Franciscus Suarez, geb. te Granada 1548, werd hoofdzakelijk door Dominicanen gevormd, gaf na zijn intrede in de Sociëteit van Jesus wijsgeerig en theologisch onderwijs in verschillende kloosters in Spanje, aan het Collegium Romanum, later weer in Spanje, ten slotte te Coimbra en stierf te Lissabon 1617. Sassen, *Nieuwere Wijsbegeerte*, 81—84; verdere litteratuur over Suarez: *t.z.p.*, 89

was voor de Leidsche Gereformeerden onaanvaardbaar¹⁶⁷⁾.

Eveneens zou het kunnen bevreemden, dat op de lijst van metaphysische werken, die te Leiden werden gebruikt, de naam ontbreekt van Nic. Taurellus (1547—1606)¹⁶⁸⁾. Hij is immers de eerste geweest, die nog vóór de Aristotelische metaphysiek aan de Protestantsche Universiteiten in Duitschland tot zoo hoogen bloei kwam, het vraagstuk van de verhouding van geloof en weten, theologie en philosophie, op een eigen oorspronkelijke wijze heeft aangepakt, en een gezuiverde Aristotelische metaphysiek met de hervormde geloofsleer in een gesloten systeem heeft trachten bijeen te brengen. De Nederlandsche Gereformeerde wetenschap was echter aan dat probleem nog niet toe. Men moest eerst voor zichzelf zekerheid verkrijgen omtrent de theorieën, die men in metaphysicis zou aanvaarden, eer men eraan kon denken, de wijsbegeerte uit haar rang van *ancilla* te verheffen en haar aanspraken op constructie van een eigen natuurlijke wereldverklaring naast de theologische te erkennen. Als later het Cartesianisme in de Nederlandsche wijsgeerige wereld zijn intrede doet, zal men zich er opnieuw scherp bewust van worden, dat de Gereformeerde Scholastiek in de Nederlanden nog geen bevredigende oplossing van dit vraagstuk had weten te leveren. De beschuldiging van „atheïsme”, die dan door Voetius zoo goed tegen Taurellus als tegen Descartes zal worden uitgebracht, is eerder een *testimonium paupertatis*, dan een teeken van sterkte. Het gebrek aan een gevestigde theorie over de verhouding van geloof en weten is zeker een van de oorzaken geweest, dat de Nederlandsche Scholastiek zich zoo slecht tegen het opkomende Cartesianisme heeft kunnen handhaven.

Jacchaeus zelf was het meest door Suarez gegrepen. Voetius verhaalt, dat hij in zijn college's een compendium van diens

---

¹⁶⁷⁾ Zie hierover Petersen, *t.a.p.*, 19—108.

¹⁶⁸⁾ Petersen, *t.a.p.*, 219—258.

metaphysica dicteerde¹⁶⁹). En ook zijn bovengenoemde *Institutiones primae philosophiae* zijn in geheel haar opzet, naar vorm en inhoud, van Suarez afhankelijk. De metaphysica van Jacchaeus gaat met die van Suarez uit van het zijnsbegrip en vertoont een uitgesproken intellectualistisch en deductief karakter. De theorie van *actus* en *potentia* heeft de centrale betekenis, die zij bij Aristoteles bezat, verloren. De analogie van het zijn tusschen God en schepsel komt de eenzinnigheid nabij. De geschapen dingen worden vooral door hun existentieele afhankelijkheid en hun eindigheid tegenover de *aseitas* en de oneindigheid Gods als zoodanig gekenmerkt. In de verzwaking van het zijnsonderscheid tusschen zelfstandigheid en bijkomstigheden is een symptoom te zien van de meer positief gerichte denkwijze, die aan de geheele Scholastiek sinds Ockham eigen is. De band tusschen *materia* en *forma* is lossler geworden; zij hebben ieder een eigen bestaan en boven beider bestaan gaat dat van het samenstel, dat wordt verwerkelijkt door een afzonderlijk *vinculum substantiale*. Zoo is vooral Suarez in de metaphysica de leermeester geworden van de Leidsche Scholastiek.

Het jaar 1617 bracht een algeheele verandering in de organisatie van het wijsgeerig onderwijs. De medicus Petrus Pauw (1564—1617) stierf op 1 Augustus en de door hem gegeven lessen werden aan Regnerus Bontius toegewezen, die nu voor goed naar de medische faculteit overging¹⁷⁰). Het kan worden betwijfeld, of zijn heengaan voor de philosophie een verlies beteekende. Wijsgeerige werken heeft hij niet nagelaten. Aan Jacchaeus werd nu het onderwijs in de physica opgedragen. Barlaeus kreeg de logica en aanvaardde zijn nieuwe ambt op 2 Febr. 1618 met een oratie *De ente rationis*. Het wijsgeerig onderwijs is daarmee volgens den opzet van Lipsius in handen

¹⁶⁹) Duker, *t.a.p.*, I, 76, n. 4.

¹⁷⁰) M. II, 78.

van drie hoogleraren gekomen. Bertius doceerde nog steeds de ethica.

Reeds een jaar later kwamen echter de godsdiensttwisten en de daaruit gevolgde politieke oneenigheden ook het kleine kringetje van de philosophische hoogleraren beroeren. Alle drie werden zij in den val van de Remonstranten en de ongenade van Oldenbarnevelt en de zijnen meegesleept, en door het college van C. en B., dat bij besluit van de Staten van Holland met buitengewone gemachtigden was uitgebreid, uit hun ambt ontzet¹⁷¹⁾. Jacchaeus, die in het wijsgeerige al de toonaangevende leden der Remonstrantsche partij tot zijn geestverwanten kon rekenen¹⁷²⁾, kwam er nog het best af; hij werd geschorst en kon blijven hopen op herstel¹⁷³⁾. Barlaeus kreeg zijn ontslag als sub-regent van het College¹⁷⁴⁾ en verzocht tevergeefs, althans zijn universitair zetel in de logica te mogen behouden¹⁷⁵⁾. Bertius werd als hoogleeraar ontslagen¹⁷⁶⁾ en moest zich daarenboven nog een veroordeeling door de Synode laten welgevallen¹⁷⁷⁾.

Met dit gewelddadig ingrijpen kunnen wij de eerste periode van het wijsgeerig onderwijs te Leiden als geëindigd beschouwen. Wij hebben gezien, hoeveel moeite er telkens moest worden gedaan om geschikte kandidaten voor het hoogleeraarschap te vinden. Meerendeels waren het buitenlanders, emigranten uit het Zuiden, Franschen, Schotten. Vrijwel geen van allen had een opleiding genoten om hem voor de opgedragen taak bekwaam te maken. Litteratoren, juristen, theologen en medici van professie werden zonder meer in staat geacht, de wijs-

---

¹⁷¹⁾ Siegenbeek, *t.a.p.*, 109—10.

¹⁷²⁾ Land, *t.a.p.*, 179.

¹⁷³⁾ Siegenbeek, *t.a.p.*, I, 117, II, 92.

¹⁷⁴⁾ Siegenbeek, *t.a.p.*, I, 116, II, 287.

¹⁷⁵⁾ M. II, 85.

¹⁷⁶⁾ Siegenbeek, *t.a.p.*, I, 116, II, 84.

¹⁷⁷⁾ Siegenbeek, *t.a.p.*, I, 120.

geerige vakken te doceeren. De propaedeutische wetenschap was tot de Asschepoetster der faculteiten geworden. Wijsgeerige publicaties van eenige beteekenis heeft deze periode dan ook niet opgeleverd. Pas wanneer na de godsdiensttwisten echte vakmensen op de vacante leerstoelen worden beroepen, zal er werk van blijvende waarde kunnen gaan verschijnen.

Intusschen is komen vast te staan, dat het leerplan van het oudste wijsgeerig onderwijs te Leiden geheel aansloot bij dat van de laatste periode der Middeleeuwen en het tijdvak van het Humanisme. De Hervorming heeft in dezen niets veranderd. De wijsbegeerte wordt uitsluitend beoefend als hulpmiddel voor de studie der theologie en als algemeene wetenschappelijke propaedeuse. De dialectiek staat op den voorgrond. Een eigen problematiek of een zelfstandige wereldverklaring wordt aan de wijsbegeerte niet vergund. Van overheidswege wordt het volgen van Aristoteles en de cursorische interpretatie van diens werken bij herhaling voorgeschreven. Feitelijk echter vertoont de Leidsche Scholastiek een sterken eclecticischen inslag. In de dialectiek worden terministische en Ramistische elementen verwerkt. Een directe invloed van Melancton valt niet waar te nemen, wel van diens leerlingen. Ook de Ramistische strooming in de Duitsche Protestantsche Scholastiek doet zich hier gelden. Als tegen het begin der 17de eeuw de belangstelling in de metafysiek ontwaakt, blijkt men meer geneigd, de leiding van de Spaansche Jesuïetenschool te volgen dan die van de Lutherische Scholastiek in Duitschland. Van een eigen Nederlandsch karakter van de oudste Leidsche Scholastiek kan men niet spreken.

Overzicht.

Logica	Physica	Ethica
N. van Dam 1575—79	N. van Dam 1575—79	C. de Groot 1575—83
A. Trutius 1582—1603	A. Ratloo 1578—81	
	A. Trutius 1582—1603	
	J. Westerhovius 1583—84	A. Damman 1586—88
J. Ramsaeus btg. 1588—93		
P. Molinaeus btg. 1593—98	P. Molinaeus btg. 1593(?)—98	
J. Mc. Cullogh lector 1597	E. Vorstius 1598—99	
	G. Vossius lector 1599—1600	P. Bertius lector 1599—1600
	J. Murdisonius lector 1599—1600	btg. 1600—1607
	hgl. 1600—1603	
O. Heurnius lector 1600—1601	R. Bontius lector 1600—1606	
A. Smoutius lector 1601—1602	btg. 1606—11	
G. Jacchaeus lector 1603—1605	gew. 1611—17	
btg. 1605—12		
gew. 1612—17		
J. Lindershausen lector 1603		G. Jacchaeus btg. 1607—12
J. Murdisonius 1603—1605		gew. 1612—15
C. Barlaeus 1617—19	G. Jacchaeus 1617—19	N. Hasius lector 1614—15
		P. Bertius 1615—19

L'ENSEIGNEMENT PHILOSOPHIQUE AUX DÉBUTS DE L'UNIVERSITÉ DE LEYDE.

R é s u m é.

L'enseignement philosophique n'occupa à l'université de Leyde récemment fondée qu'une place extrêmement modeste. D'après les plans qu'on avait tracés, l'on devait y donner des cours de logique, de physique et de morale. Seulement une ou deux de ces chaires restèrent vacantes presque sans interruption. Ce n'est qu'avec grande peine qu'on réussit à trouver des professeurs. Le plus souvent ce sont des étrangers, des émigrés provenant des Pays-Bas espagnols, des Français ou des Écossais. A quelques exceptions près aucun d'eux n'avait reçu de formation philosophique proprement dite. Aussi la première période, depuis la fondation de l'université en 1575 jusqu'à la fin des luttes religieuses en 1619, n'a-t-elle guère fourni de publications philosophiques de quelque valeur. Au début ce sont des oeuvres de deux professeurs de l'université de Louvain, Aug. Hunnaeus en Corn. Valerius, qui servent de manuels de logique et de physique. Le programme d'études ne se distingue guère, ni pour la forme, ni pour la matière, de celui de la dernière période du moyen âge ou de l'époque humaniste. La Réforme n'a point apporté de changement. La philosophie s'étudie exclusivement comme introduction à la théologie ou comme préparation scientifique générale. C'est la dialectique, conçue à la manière de Pierre de la Ramée qui occupe le premier plan. Il n'était pas encore permis à la philosophie de se délimiter une position de problème à elle, ni d'élaborer un système indépendant d'explication du monde. L'interprétation textuelle des oeuvres d'Aristote était obligatoire. En réalité cependant la scolastique, telle qu'elle est enseignée à Leyde, offre un caractère eclectique

très prononcé. Plus spécialement ce sont des éléments terministes et ramistes qui se mêlent à la dialectique. L'influence directe de Mélanchton serait difficile à signaler; d'autre part celle de ses élèves est indéniable. Le courant ramiste que l'on remarque dans la scolastique protestante allemande ne se fait pas moins sentir à Leyde. Lorsqu'au début du XVIIe siècle les esprits recommencent à s'intéresser à la métaphysique, il se trouve qu'on préfère se rapprocher de l'école des Jésuites espagnols plutôt que de se ranger du côté de la scolastique luthérienne allemande.

